

Univerzita Karlova v Praze
Pedagogická fakulta

První prezidentský mandát Václava Havla

Veronika Slomková

Katedra občanské výchovy a filozofie

Vedoucí bakalářské práce: PhDr. Josef Straceny, CSc.

Studijní program: Specializace v pedagogice (Bc. D – ZSV)

2013

Prohlašuji, že jsem svou bakalářskou práci na téma První prezidentský mandát Václava Havla vypracovala pod vedením vedoucího bakalářské práce samostatně za použití v práci uvedených pramenů a literatury. Dále prohlašuji, že tato bakalářská práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

Datum

.....

podpis

Děkuji PhDr. Josefu Stracenému, CSc.,
za ochotu, s níž se ujal vedení této
bakalářské práce.

.....
podpis

NÁZEV:

První prezidentský mandát Václava Havla

AUTOR:

Veronika Slomková

KATEDRA (ÚSTAV)

Katedra občanské výchovy a filozofie

VEDOUcí PRÁCE:

PhDr. Josef Straceny, CSc.

ABSTRAKT:

Práce První prezidentský mandát Václava Havla připomíná důležité období našich novodobých dějin po pádu komunistického režimu na sklonku roku 1989. Zaměřuje se především na roli, jakou v počátcích budování základů postkomunistického státu sehrál Václav Havel. Analyzuje okolnosti, za jakých Havel do úřadu prezidenta republiky nastoupil, jaké byly jeho možnosti a limity, do jaké míry mohl v prezidentské funkci uplatnit své předchozí představy o fungování praktické politiky a jaký byl (mediální) ohlas jeho působení v nové funkci v tehdejší Československu a v zahraničí. Práce dospívá k závěru, že Havel velmi výrazně i významně proměnil prezidentský úřad, vrátil mu společenskou váhu a prestiž, a to navzdory některým sporným, kontroverzním krokům, které také učinil. Současně si všímá i dobových omezení, jež ani tak silná a výrazná osobnost, jako byl Václav Havel, nemohla překonat.

KLÍČOVÁ SLOVA:

Václav Havel, prezidentský úřad, sametová revoluce, postkomunismus

TITLE:

The first presidential mandate of Václav Havel

AUTHOR:

Veronika Slomková

DEPARTMENT:

Social Sciences and Philosophy Department

SUPERVISOR:

PhDr. Josef Straceny, CSc.

ABSTRACT:

The thesis called „The first presidential mandate of Václav Havel” commemorates the important period of our modern history after the fall of the communist regime in late 1989. It focuses especially on the Václav Havel’s role in the beginning of building of the foundations of the post-communist country. The thesis analyses the circumstances under which Václav Havel assumed the office of President of the republic, it also deals with his options and limits he had during that era and afterwards the thesis occupies with the question to which extent he could apply his previous ideas about functioning of practical politics to the presidential function. Subsequently the media reaction about his activity in his new position in the former Czechoslovakia and abroad is analyzed. The thesis concludes that Havel dramatically and significantly changed the presidency. He restored the social weight and prestige which belongs to the office despite some controversial decisions he made. At the same time the thesis is attentive to the historical constraints of the era which either such a strong and distinctive personality like Václav Havel could not overcome.

KEYWORDS:

Václav Havel, presidency, velvet revolution, post-communism

Obsah

1. Úvod.....	7
2. Volba Václava Havla prezidentem ČSSR	9
2.1 Okolnosti volby	9
2.2 Václav Havel, prezidentský kandidát Občanského fóra	12
2.3 Volba Václava Havla prezidentem 29. prosince 1989.....	15
2.4 Novoroční projev 1. ledna 1990	17
3. Postavení prezidenta v roce 1990	20
4. Základní rysy Havlova prezidentství	22
4.1 Prezidentem bez politické praxe.....	22
4.2 Cesta ke svobodným volbám.....	25
4.3 Emblematicnost Havlovy politiky	27
5. Zahraniční ohlas.....	31
6. Ambice a možnosti Havlovy „hradní politiky“	34
7. Mediální obraz Václava Havla (na příkladu Lidových novin)	36
8. Historický význam Havlova prvního prezidentského mandátu.....	41
8.1 Havlova sebereflexe.....	41
8.2 Havlovy politické výhry a prohry.....	43
9. Závěr.....	47
10. Použitá literatura a zdroje	48

1. Úvod

Politolog nebo historik, který bude chtít z většího časového odstupu rekonstruovat obsah prvního prezidentského mandátu (29. 12. 1989 až 5. 7. 1990) Václava Havla, bude muset prozkoumat dostupné dokumenty, Havlovy projevy, tuzemské i zahraniční, memoáry politiků, v nichž je tato doba zachycena, oficiální, případně i soukromou korespondenci významných osobností s daným obdobím spjatých, dobový tisk, televizní a rozhlasové zprávy, hovořící o dané etapě dějin a další myslitelné prameny. Ani pak ovšem nebude možno vykreslit tento obraz do všech detailů, se všemi podrobnostmi, protože řada jednání, pracovních porad, rozhovorů mezi čtyřma očima atd. zůstala nezaznamenaná, nezapsána, nenatočena. Nemluvě o lékařských zprávách badatelům běžně nedostupných, telefonátech a dokumentech mezitím skartovaných. I kdyby tedy někdo s odstupem více než dvacetiletým chtěl vykreslit Havlovo prezidentské úřadování hodinu za hodinou, musel by rezignovat na úplnost, komplexnost, protože vždy nakonec půjde o více či méně zjednodušený obraz.

Ve své práci se chci zaměřit na první funkční období prezidenta Václava Havla. Tedy na dobu, kdy se v naší zemi po jedenačtyřiceti letech vlády komunistické strany vytvářely (respektive obnovovaly) základy svobodné a demokratické společnosti. Pozornost budu věnovat Havlovým aktivitám politickým, v menší míře jeho aktivitám uměleckým a společenským. Základní otázka, již se budu snažit zodpovědět, je, jak Havel – jako nováček v praktické politice – ve své nové a v podstatě nečekané životní roli obstál, zda v jeho funkčním období převažovaly správné a rozumné kroky nad těmi zbrklými a neuváženými, zda byl pouze kladně hodnocenou osobností, jak byl vnímán v tehdejší společenské atmosféře, jak byl nahlížen ze zahraničí a zda se mu podařilo během první poloviny roku 1990 spoluvytvořit demokracii tak, jak o ní občané v dobách totality snili.

Tato doba je uzavřenou minulostí: 1) Státní útvar, v němž se vše odehrává, již neexistuje. 2) Mezitím se změnila i politická mapa okolních států: rozpadl se SSSR a Jugoslávie, SRN se spojila s NDR a vzniklo jednotné Německo, přestal existovat

bipolární svět... 3) Vzhledem k tomu, že Václav Havel v roce 2011 zemřel, jeho pohledy na danou historickou etapu již nebudou moci být rozšířeny, natož přehodnocovány.

První prezidentský mandát Václava Havla jsem si za téma této bakalářské práce zvolila proto, že onen poměrně krátký časový úsek zatím nebyl zevrubně zpracován; ani Havel sám ve svém vzpomínkovém textu „Prosím stručně“ tuto dobu příliš neakcentuje. Historikové a politologové, kteří se věnovali osobnosti Václava Havla, samozřejmě hodnotili jeho prezidentské angažmá, důraz však kladli hlavně na dobu, kdy byl Havel prezidentem České republiky (1993–2003). První mandát pojímali vesměs jako epilog revoluce a současně jako předehtu k čemusi dalšímu. Snad z těchto důvodů jeho význam patřičně nezdůraznili. Soudím, že klíč k Havlově osobnosti leží právě zde a žádný jeho monografista by jej neměl pominout bez důkladného studia. Tato práce ovšem nemůže vzhledem ke svému omezenému rozsahu zmapovat Havlovu první zkušenost s prezidentským úřadem tak detailně, jak by bylo žádoucí. I tak chce upozornit na to nejdůležitější, co Havel jako prezident začátečník pro republiku vykonal, čím jí byl prospěšný a jak se mu podařilo upnout na sebe (a tedy na ni!) pozornost celého světa.

2. Volba Václava Havla prezidentem ČSSR

2.1 Okolnosti volby

Nesmírně důležitým předpokladem pro zánik totalitního režimu a následnou možnost budovat demokratickou společnost v Československu se stal nástup Michaila Gorbačova do čela Komunistické strany Sovětského svazu v březnu roku 1985. Kreml vyhlásil program „glasnosti“ a přestavby („perestrojky“ čili reformy), který se setkal s ohlasem v celém sovětském bloku. Právě s příchodem Gorbačova a jeho reformami shora (omezení cenzury, propouštění politických vězňů, menší perzekuce disidentů, ekonomické změny) neodmyslitelně souvisí postupný a nakonec definitivní rozklad komunistické moci, který vyvrcholil zánikem Sovětského svazu v roce 1991. Projevy rozklíženosti a nestabilnosti se postupně objevovaly i v Československu. Na konci 80. let se situace v zemi začala měnit. „Navenek se nedělo nic převratného, ale společnost se vnitřně diferencovala a vyhraňovala...Od občanské angažovanosti bylo jen kousek k angažovanosti politické. Politika se znovu stávala možnou.“¹ Jméno Václava Havla se tehdy proměnilo v jakýsi symbol svobodného ducha v nesvobodné zemi.² Byl důležitým článkem v protirežimních aktivitách a autorem politických manifestů, které měly stále větší ohlas.³

Výraznější projevy nesouhlasu s komunistickou diktaturou jsou spojeny se začátkem roku 1989 – demonstracemi během tzv. Palachova týdne. Tehdy byl ještě Václav Havel za své aktivity kriminalizován, tento akt z vůle komunistické justice však vyvolal velké rozhořčení v Československu i v zahraničí. Vláda, zvyklá dosud slepě vykonávat pokyny z Moskvy, náhle však dezorientovaná změnami prováděnými Gorbačovem, jako by sáhla k mnohokrát vyzkoušené metodě cukru a biče. V létě 1989 se v nezvyklé míře otevřely možnosti individuální turistiky na Západ. Adamcův kabinet umožnil občanům cestovat bez dosud nutné žádosti o tzv. „devizový příslib“. Patrně už tehdy začala KSČ pociťovat obavy o své výsadní postavení a tímto krokem se zkušela zalíbit občanům a získat jejich sympatie.

¹ SUK, Jiří. Zrod a vývoj české politické scény In *Kapitoly z dějin české demokracie po roce 1989*. Praha: Paseka, 2008, s. 31.

² SUK, Jiří. Zrod a vývoj české politické scény In *Kapitoly z dějin české demokracie po roce 1989*. Praha: Paseka, 2008, s. 27.

³ Slovo ke spoluobčanům – výroční text k Chartě 1977, Demokracie pro všechny – 1988.

Konfrontace „reálného socialismu“ se západní skutečností však vzbudila ještě větší dychtivost lidí po změnách.

Rozhodujícím faktorem pro další vývoj československé politiky se stal 17. listopad 1989. Brutalita, s jakou totalitní moc proti protestujícím studentům zasáhla, jen vyprovokovala lid k dalším demonstracím a k dalším projevům nesouhlasu s politikou KSČ. Na přelomu let 1989 a 1990 se v Československu uskutečnil politický převrat, kterému se téměř vzápětí začalo říkat sametová revoluce. Nikdo nečekal, že se vládnoucí strana vzdá moci tak rychle. Jistě i proto, že byla poprvé ve své historii ponechána Sovětským svazem bez přímé podpory, nekladla kromě prvního týdne razantní odpor. Komunisté doufali, že se jim revoluční dav podaří umlčet dalšími drobnými změnami.⁴ Své výsadní postavení si naivně chtěli udržet i nadále.

Vedoucí představitelé komunistické strany byli konfrontováni s čímsi pro ně nezvyklým: s rostoucím tlakem veřejnosti, která se náhle přestala bát otevřeně se od KSČ distancovat. V úterý 21. listopadu promluvil v Československé televizi generální tajemník ÚV KSČ Miloš Jakeš: „Plně si uvědomujeme, že další rozvoj socialismu v naší zemi není možný bez reforem. Od tohoto kursu (...) neustoupíme.“⁵ Naopak další komunističtí činitelé si patrně nepřipouštěli vážnost situace a snažili se za každou cenu udržet starý režim a sjednotit postup proti „rozvracečům“. Miroslav Štěpán hovořil o listopadových událostech jako o „závažném období, jež se vytvořilo vinou provokatérů po nepovolené části demonstrace vysokoškoláků 17. listopadu.“⁶

Koncem listopadu (po generální stávce, která symbolicky podpořila aktivity Občanského fóra) však začalo být zřejmé, že Husákův režim své pozice neudrží a že změny, které se už nyní uskutečňují, budou v následujících dnech mnohem razantnější a pro komunistickou stranu fatálnější. Během listopadu a prosince 1989 došlo k důležitým krokům na cestě k obnově demokracie. Byl zrušen ústavní článek 4 o superioritě KSČ, byly odzbrojeny Lidové milice⁷, nelegální „soukromá armáda KSČ“, byla zrušena povinnosti výjezdni doložky pro cesty do zahraničí, takže už

⁴ Pokusili o vytvoření „nové“ federální vlády, ve které disponovalo vládní mocí 15 komunistů, z celkových 20 členů, což bylo veřejností vnímáno jako velké zklamání. HOLUBEC, Petr a kolektiv pracovníků ČTK. *Kronika sametové revoluce*. Praha: Československá tisková kancelář, 1989, s. 28.

⁵ Ibid., s. 10.

⁶ Ibid., s. 10.

⁷ Ibid., s. 34.

žádné byrokratické omezení nebránilo ve svobodném cestování, byla obnovena činnost organizace sociálnědemokratické strany, po dvacetileté hibernaci byla vzkříšena skautská organizace Junák, sdělovací prostředky se vymanily z područí komunistické ideologie, takže občané toužící po svobodně šířených informacích přestali být závislí na Svobodné Evropě a Hlasu Ameriky.

Právě v listopadových a prosincových dnech roku 1989 se nejvýraznější postavou tuzemských politických změn stal Václav Havel. Komunistická strana v něm viděla svého velkého nepřítele a de facto vůdce politické opozice. To však nebylo nic nového. Už propagandistický a agitační materiál KSČ z roku 1977⁸ o něm mluvil jako o člověku z rodiny milionářských zazobanců, vykořisťovatelů. Dokonce se zde píše o velkorysosti socialistického státu vůči Václavu Havlovi, když mu umožnil studium na Českém vysokém učení technickém. Tomáš Řezáč⁹ komentoval Havlovy umělecké aktivity s průhledným úsilím o dehonestaci: „Václav Havel se skutečně pokoušel proniknout na scény všech evropských západních států. Pokoušel se proniknout i ve Spojených státech. Úspěch byl více méně pochybný. Byl pochybný v tom, že Václav Havel se o světovost snažil. Západní divák se ve své většině od dramatické tvorby Václava Havla odvracel“.¹⁰ Komunisté se Havla snažili pošpinit, znevážit a pokud možno i zesměšnit ve všech oborech jeho činnosti – tedy také jako dramatika.

Na druhou stranu právě ve dnech sametové revoluce komunistická strana pochopila, že je Havel člověkem, který si získal sympatie revolučních davů – mládeže, studentů vysokých škol, inteligence, ale i dělníků a že je právě tím člověkem, se kterým budou muset začít vést dialog.

Začátkem prosince už se veřejně mluvilo o tom, že Gustav Husák by měl odstoupit z funkce prezidenta republiky, přestože Státní bezpečnost to ještě viděla jinak; z její oficiální zprávy z 8. prosince (!) 1989 vyplývá, že by Husák ve své funkci setrval: „V plénu koordinačního centra OF vznikla demisi L. Adamce situace, se kterou nebylo počítáno. Z tohoto důvodu jsou zde přijímána provizorní rozhodnutí, která

⁸ Brožura *Ve jménu socialismu a šťastného života proti rozvratníkům a samozvancům* byl oficiální stranický dokument, odsuzující Chartu 77 a snažící se vysvětlit nezbytnost boje s antikomunismem.

⁹ režimní publicista, syn známého spisovatele Václava Řezáče.

¹⁰ Oddělení propagandy a agitace ÚV KSČ, Ústav marxismu-leninismu ÚV KSČ. *Ve jménu socialismu a šťastného života proti rozvratníkům a samozvancům*. Praha: Svoboda, 1977. s. 67.

jsou často měněna. Například se nepočítá již s tím, že by v dohledné době G. Husák odstoupil z funkce prezidenta.¹¹

Své rozhodnutí o abdikaci však Gustáv Husák vyslovil o pouhý den později. V projevu odvysílaném v sobotu 9. prosince oznámil, že úřad prezidenta opustí ihned po jmenování nové vlády, jak sám řekl, „aby usnadnil další vývoj.“¹² Následující den sdělil své odstoupení předsednictvu Federálního shromáždění ČSSR.

2.2 Václav Havel, prezidentský kandidát Občanského fóra

Když Gustáv Husák 10. prosince 1989, jak bylo domluveno, skutečně abdikoval, bylo zřejmé, že uvolněný prezidentský stolec je nutno rychle obsadit. Václav Havel jako neformální – ale v minulých dnech díky úspěšnému jednání s premiérem Adamcem¹³ už i formální – vůdce protikomunistické opozice byl onou postavou, jejíž zvolení do nejvyšší ústavní funkce mohlo revoluční události přesvědčivě završit. Protože Občanské fórum nechtělo narušit ústavní pořádek, muselo i nového prezidenta zvolit jako dříve Federální shromáždění. Tam však měli stále většinu (navzdory polistopadovým demisím a rychlým kooptacím) komunističtí poslanci, přesněji řečeno ti poslanci, kteří prošli tzv. jednotnými kandidátkami Národní fronty, plně kontrolovanými komunistickou stranou. V den Husákovy abdikace tudíž vůbec nebylo jisté, že jeho nástupcem na Hradě bude právě Václav Havel.

Kandidáty (respektive vždy pouze jednoho kandidáta) na prezidentský úřad v totalitním Československu navrhovala tradičně komunistická strana. Pouze v roce 1968 byla na krátkou dobu medializována jména dalších kandidátů (Čestmír Císař, Jiří Hanzelka), avšak to byly pouze jakési spontánní výkřiky. Oficiálním kandidátem pro akt volby byl nakonec stejně jen Ludvík Svoboda, navržený komunistickou stranou.

¹¹ Denní situační zpráva č. 261, S-StB Praha. In: *Ústav pro studium totalitních režimů* [online]. 8. 12. 1989 [cit. 2013-04-28]. Dostupné z: <http://www.ustrcr.cz/cs/denni-situacni-zpravy-sprava-stb-praha-1989>

¹² HOLUBEC, Petr a kolektiv pracovníků ČTK. *Kronika sametové revoluce*. Praha: Československá tisková kancelář, 1989, s. 39.

¹³ 26. listopadu 1989 byl zahájen první dialog KSČ (Ladislav Adamec) s opozicí (Václav Havel).

Také v prosinci 1989, ve chvíli, kdy byla oznámena Husákova rezignace, stala se prezidentská otázka politickou prioritou jak v Koordinačním centru Občanského fóra, tak v politických sekretariátech existujících stran. Kandidátů na uvolněnou funkci prezidenta bylo zpočátku několik. Opakovala se především čtyři jména: Václav Havel, Alexander Dubček, Ladislav Adamec a Čestmír Císař. Nebyli však jedinými, jejichž jména se v souvislosti s volbou objevovala. Dalšími možnými účastníky volby byli například matematik Miroslav Katětov, Jiří Hanzelka, Jaroslav Šabata, Josef Švejcar, český pediatr.¹⁴ Jejich jména však brzy zapadla.

Oficiální zpráva StB z 8. prosince hovoří o dění v koordinačním centru OF takto: „Domnívají se, že by nebylo vhodné do této funkce prosazovat A. Dubčeka, protože pak by se mohlo stát, že by byli na klíčových funkcích (prezidenta a předsedy vlády) Slováci. Pro funkci prezidenta nemá OF v současné době vhodného kandidáta. V. Havel, i když veřejně na tiskové konferenci připustil, že by prezidentský úřad přijal, v užším okruhu spolupracovníků tvrdí, že nikoliv.“¹⁵ Havlova kandidatura na funkci prezidenta republiky byla vyhlášena hercem Jiřím Bartoškou v neděli 10. prosince na Václavském náměstí. Podle oficiálních zpráv se Havel rozhodl pro svou kandidaturu jen několik hodin před samotným vyhlášením. Dnes už ale víme, že byl Havel rozhodnut přijmout prezidentský úřad mnohem dříve.¹⁶ Později vyšlo najevo, že KO Občanského fóra se na Havlovu kandidaturu připravovalo ještě před Husákovou abdikací: „Havlovi důvěrníci se od 7. prosince zmiňovali o tom, že distribuce připravených letáků, placek, brožur a dalšího propagačního materiálu je dojednána v rámci celé republiky.“¹⁷ Informace podávané StB a KC OF i Havlem samým se různily. Patrně šlo o záměrnou mystifikaci ze všech stran.

Alexander Dubček, vedle Havla nejvýznamnější uchazeč o uvolněnou funkci prezidenta, vyjádřil svou ochotu stanout v čele státu hned v den Husákovy rezignace: „V případě, že by se potvrdila má kandidatura, chápu to jako rehabilitaci lidu, který byl uražen, i pokračování v cestě, kterou nastoupili mladí.“¹⁸ Dubčekova situace však

¹⁴ SUK, Jiří. *Labyrintem revoluce*. Praha: Prostor, 2003, s. 191.

¹⁵ Denní situační zpráva č. 261, S-StB Praha. In: *Ústav pro studium totalitních režimů* [online]. 8. 12. 1989 [cit. 2013-04-28]. Dostupné z: <http://www.ustrcr.cz/cs/denni-situacni-zpravy-sprava-stb-praha-1989>

¹⁶ „... když jsem se v listopadu 1989 rozhodl, že přijmu prezidentskou kandidaturu.“ HAVEL, Václav. *Prosím stručně* In Spisy/8. Praha: Torst, 2007, s. 305.

¹⁷ SUK, Jiří. *Labyrintem revoluce*. Praha: Prostor, 2003, s. 207.

¹⁸ *Ibid.*, s. 202.

byla ztížena i faktem, že předsedou vlády byl Slovák Marián Čalfa. Nebývalo zvykem, aby obě nejvyšší funkce – tedy funkci předsedy vlády a funkci prezidenta republiky, vykonávali dva Slováci, nebo dva Češi.¹⁹ Tím byl tedy Dubček značně znevýhodněn. V případě, že by tento symbol pražského jara 1968 nebyl zvolen v prosinci 1989, měl dostat příležitost po svobodných volbách v roce 1990. Ján Budaj²⁰ zatelefonoval Havlovi a tlumočil mu stanovisko Veřejnosti proti násilí, slovenské obdoby Občanského fóra: „Tvoji kandidaturu můžeme podpořit jen tehdy, bude-li při jejím vyhlášení řečeno, že zůstaneš v úřadě pouze do svobodných voleb jako garant přechodu česko-slovenské společnosti k demokracii, Dubček tak nebude zbaven možnosti ucházet se v blízké budoucnosti o nejvyšší státní funkci, po volbách zvolí Federální shromáždění nového prezidenta.“²¹

Nejasná situace panovala okolo způsobu volby prezidenta. KSC a SSM²² navrhovaly přímou volbu prezidenta z více kandidátů. Delegace OF (vedená Petrem Pithartem) za podpory ČSL²³ a ČSS²⁴ však návrh odmítly. Právě OF vyslovilo návrh pro volbu prezidenta Federálním shromážděním v souladu s platnou ústavou.²⁵ „Požadovat po Federálním shromáždění ve starém složení, aby co nejdříve zvolilo Václava Havla prezidentem, bylo nadmíru pochybné.“²⁶ Občanské fórum se ocitlo ve složité situaci. Snažilo se, aby parlament, kde převažovali lidé spojení s minulým režimem, zvolil Havla prezidentem. Projevovala se zde obava, že pokud by se uskutečnila přímá volba, Havel by neuspěl. Spor o způsob volby a osobu prezidenta se zdramatizoval ještě více. Jednalo se dokonce o tom, že lhůta pro zvolení prezidenta by se prodloužila ze 14 na 40 dnů. Musíme si uvědomit, že pokud by takový návrh prošel, nový prezident by se do funkce dostal koncem ledna 1990, ale už v červnu by ji musel podle předchozí domluvy opustit. Takovéto rozhodnutí by tempo demokratického procesu výrazně zpomalilo.

¹⁹ V době českých prezidentů před rokem 1968 byli premiéry Slováci Viliam Široký a Jozef Lenárt, v letech, kdy na Hradě úřadoval Slovák Gustáv Husák, předsedal federálnímu kabinetu Čech Lubomír Štrougal.

²⁰ Ján Budaj – slovenský politik, spoluzakladatel občanského politického hnutí Verejnost' proti násilii.

²¹ SUK, Jiří. *Labyrintem revoluce*. Praha: Prostor, 2003, s. 203.

²² Socialistický svaz mládeže

²³ Československá strana lidová

²⁴ Československá strana socialistická

²⁵ SUK, Jiří. *Labyrintem revoluce*. Praha: Prostor, 2003, s. 488.

²⁶ *Ibid.*, s. 215.

Podíl nového předsedy vlády Mariána Čalfy na přechodu moci k demokracii a na samotné volbě Havla prezidentem byl patrně rozhodující. Při soukromém rozhovoru s Havlem 15. prosince (tedy v době, kdy ještě nebyl způsob volby ustálený a kandidátů bylo mnoho) mu nabídl, že se postará o to, aby ho Federální shromáždění zvolilo prezidentem republiky ještě v roce 1989.²⁷ Čalfa získal po Husákově abdikaci mimořádné pravomoci – jeho postavení v prosincových dnech bylo srovnatelné s postavením prezidenta republiky. Mohl tedy zařídít (a nakonec zařídil) to, bez čeho by byla Havlova kandidatura nemyslitelná – udělil mu milost.²⁸ V opačném případě by tato formální překážka Havlovi – jako člověku podmínečně propuštěnému z výkonu trestu – cestu na Hrad uzavřela. Nejtěžší věcí bylo přesvědčit komunistické poslance, aby hlasovali pro Havla. Čalfa se nikdy přesně nevyjádřil k tomu, jakých metod k onomu přesvědčování použil. „Byl jsem opravdu hodně brutální. Skutečně. Prostě byli poslanci, kterým se muselo domluvit... vždyť cítili, že to bylo jejich poslední hlasování v parlamentu, a taky se jim to vyplnilo. A já jsem byl opravdu zlý, a musím říct, že jsem se ocitl v nezáviděníhodné pozici, protože pro jednu stranu jsem byl komunista a pro druhou zase tvrdý zrádce.“²⁹ Týden před prezidentskou volbou, tedy 22. prosince 1989, se jedinými kandidáty na funkce prezidenta republiky a předsedy Federálního shromáždění stali Václav Havel a Alexander Dubček.

2.3 Volba Václava Havla prezidentem 29. prosince 1989

Události, které se odehrály na konci roku 1989, změnily dosavadní vývoj československé politiky a započaly tak novou etapu našich dějin. Málokdo by si v květnu 1989 pomyslel, že se v čele demokratického státu objeví za pouhý půlrok muž, který je momentálně vězněn a který nemá s aktivní vysokou politikou žádné zkušenosti. Jako by se tu však odehrálo dějství z nějaké Havlovy absurdní hry: z disidenta se vskutku stal prezident a jeho cesta z Hrádečku³⁰ opravdu vedla na Hrad.

²⁷ SUK, Jiří. *Labyrintem revoluce*. Praha: Prostor, 2003, s. 225.

²⁸ HOLUBEC, Petr a kolektiv pracovníků ČTK. *Kronika sametové revoluce*. Praha: Československá tisková kancelář, 1989, s. 34.

²⁹ SUK, Jiří. *Labyrintem revoluce*. Praha: Prostor, 2003, s. 227.

³⁰ Malá ves a letní rekreační dům Václava Havla u Trutnova.

Ani v den volby – 29. prosince – ovšem nebylo zcela jisté, že se prezidentem stane právě Havel, všichni to však předpokládali. Byl sice oficiálně jediným kandidátem (Alexander Dubček byl o den dříve zvolen předsedou Federálního shromáždění), ale neexistovala záruka, že komunistický parlament bude skutečně jednat tak, jak mu premiér Čalfa „nařídil. Ani Havel nebyl o svém vítězství ve volbě přesvědčen: „A když mne nezvolí, jak se odsud dostaneme?“ řekl několik málo minut před vyhlášením výsledku svému tajemníkovi Vladimíru Hanzelovi.³¹ Této větě, bezpochyby míněné s jistou nadsázkou, však nikdo pozornost nevěnoval. Za deset minut jedenáct už bylo Havlovi Alexandrem Dubčekem a Marianem Čalfou oznámeno, že byl jednomyslně zvolen prezidentem ČSSR. Tedy ani jeden z komunistických poslanců, kteří o volbě rozhodovali, nezvedl ruku proti Havlovi. Zároveň byl požádán, aby se odebral složit prezidentský slib. Mimochodem, Havel těsně před svým zvolením usiloval o upravení prezidentského slibu: „chtěl, aby z prezidentského slibu, který bude muset po svém zvolení složit, zmizela pasáž o věrnosti „věci socialismu“.“³² Na základě zvláštního ústavního zákona se tak stalo. Problematický byl pro Havla i název republiky, tedy Československá socialistická republika. Havel si přál vypustit slovo „socialistická“, což v tuto dobu nebylo možné, protože tak zněl oficiální název státu.

Už bezprostředně po volbě se ukazovalo, že u velké části národa bude mít jako prezident velkou podporu: „Nadšení a jásot propuká i v ulicích Prahy. Všude se tančí a zpívá. Všichni prezidenta halasně pozdravují. Množství lidí je ohromné.“³³

Havel byl zvolen nikoliv parlamentem vzešlým z demokratických voleb, nýbrž takovým, jaký byl na sklonku roku 1989 k dispozici. Seděla v něm většina komunistů, „starých struktur“, jen zčásti obměněných bezprostředně po listopadovém převratu. Havel přišel na Hrad jako symbol antikomunistického vzdoru a občanské statečnosti v dobách útlaku a současně jako příslib dalších změn: svobodných voleb na všech úrovních, očisty starých institucí (armáda, vysoké školy, vědecká pracoviště...). Představoval tedy společenské zadostiučinění i velkou naději. Ocitl se ve funkci, pro kterou nebyl nijak školen, takže ani sám si nemohl být jist, jak v ní obstojí. Jako prezident se snažil ovlivňovat vnitřní poměry

³¹ LN, 5. ledna 1990, s. 8.

³² SUK, Jiří. *Labyrintem revoluce*. Praha: Prostor, 2003, s. 291.

³³ LN, 5. ledna 1990, s. 8.

a současně hodně času a energie věnoval reprezentaci své země v zahraničí. Protože ve světě byl zprvu paradoxně možná známější než doma, byla na něj upřena pozornost světových médií. Pro ně představoval mýtus o vězni svědomí, jenž se bez krveprolití ocitne v nejvyšší státní funkci. Ať už bude Havlova historická role hodnocena jakkoliv, jedno je jisté: právě v první polovině roku 1990 leží základy jeho státnického působení.

2.4 Novoroční projev 1. ledna 1990

První projev, který Václav Havel pronesl už jako prezident Československa, se setkal s mimořádnou odezvou. Byl to de facto projev inaugurační, programový, nikoliv jen povinná novoroční bilance. Do té doby zněly z úst Havlových komunistických předchůdců stereotypní projevy opěvující „budování socialismu“ a ujišťování, že právě tento společenský řád je tím nejlepším, co mohlo občany naší země potkat. Zvědavost na to, jak se nová hlava státu vypořádá s onou neblahou tradicí a co vlastně občanům sdělí už ve zklidněné atmosféře bez emocí (něco jiného je mluvit z balkonu k revolučním davům na Václavském náměstí a něco jiného je číst před kamerou a mikrofonem promyšleně koncipovaný projev v klidu prezidentské pracovny), byla Václavem Havlem v dostatečné míře ukojena. Proslov z 1. ledna 1990 patří k vrcholům jeho esejistické tvorby, a přestože se ještě naskytla řada příležitostí – přesněji řečeno povinností – novoroční projevy pronášet, už v žádném z dalších Havel tento svůj novoroční debut myšlenkovou hloubkou a podnětností nepřekonal. Není ostatně divu, projev z 1. ledna 1990 byl zlomový. Definitivně uzavíral jednu epochu našich dějin a otvíral epochu jinou, novou, o jejímž přesném obsahu měli všichni představy pouze přibližné.

Havel v proslovu poprvé po více než čtyřiceti letech totality výstižně pojmenoval situaci, která v Československu právě kvůli amorální politice komunistické strany vznikla a ustálila se. Havel přímo poukázal na nesmyslné a v mnoha ohledech zaostalé počínání dosavadního režimu: „Celá odvětví průmyslu vyrábějí věci, o které není zájem, zatímco toho, co potřebujeme, se nám nedostává. Naše zastaralé hospodářství plýtvá energií, které máme málo.“³⁴ Havel nahlas připomněl to, co

³⁴ HAVEL, Václav. *Projevy z let 1990-1992* In Spisy/6. Praha: Torst, 1999, (Novoroční projev) s. 9.

bylo základem existence totalitního Československa: stát, který o sobě tvrdil, že je státem pracujícího lidu, právě dělníky a rolníky vykořisťuje a ponižuje nejvíce.³⁵

Důležitou roli v procesu obnovy bude hrát podle Havla etický a morální kredit, potlačený (ne-li zcela odstraněný) komunistickým režimem. Chyby, kterých se minulé vlády dopouštěly (ať už v oblasti hospodářství, kultury nebo vzdělávání...), nebyly podle Havla ještě tím nejhorším: „...žijeme ve zkaženém mravním prostředí. Morálně jsme onemocněli, protože jsme si zvykli něco jiného říkat a něco jiného si myslet.“³⁶ Chyby přičetl i lidem, kteří zůstali v totalitním systému zaseknuti, s režimem se v podstatě smířili a rezignovali na jeho kritiku: „Všichni jsme si totiž na totalitní systém zvykli a přijali ho jako nezaměnitelný fakt a tím ho vlastně udržovali“. Havel se však snažil dát lidem naději a povzbudit je v jejich úsilí o zlepšení poměrů. Národ, který se dokáže napřímit a znovu získat svou důstojnost v těchto zdevastovaných poměrech, se může stát rovnoprávným a respektovaným partnerem pro celý svět.

Havel se projevem prezentoval jako starostlivý hospodář, současně však, a to především jako člověk, jemuž záleží na budování zdravého morálního klimatu. Své programové směřování ukotvil v historii, byť jen letným připomenutím velkých osobností českého národa, jako byl Jan Amos Komenský či Tomáš Garrigue Masaryk. Ostatně po Masarykově vzoru chtěl spojovat mravnost s politikou. A také bojovat s naším „největším nepřítelem“: lhostejností k věcem veřejným. „Nedopusťme, aby pod vznešeným hávem touhy sloužit věcem obecným rozkvetla opět jen touha posloužit každý sám sobě.“

Havel odolal pokušení stylizovat se do role jakéhosi nadpozemského kazatele, v níž ho někteří chtěli vidět. Jazykem srozumitelným všem posluchačům dovedl říct lapidárně, že chce být prezidentem, který bude „méně mluvit, ale více pracovat.“³⁷

Havel v projevu jasně vytyčil i své budoucí politické cíle. Patrně vůbec nejpodstatnější věcí byla příprava prvních demokratických voleb. Akcent kladl také na zlepšení vztahů mezi Čechy a Slováky, což mohlo znít poněkud paradoxně:

³⁵ HAVEL, Václav. *Projevy z let 1990–1992* In *Spisy/6*. Praha: Torst, 1999, (Novoroční projev) s. 9.

³⁶ *Ibid.*, s. 10.

³⁷ *Ibid.*, s. 19.

vždyť předchozí prezident byl Slovák a jistě považoval vztahy se Slovenskem za ideální. V tom, že nebyly, dala Havlovi za pravdu blízká budoucnost – tzv. pomlčková válka.³⁸

Vzhledem k tomu, že dnes už známe další vývoj v politice i ve společnosti, působí projev místy až příliš idealisticky. Havel však byl bytostný optimista, zůstal jím i v dobách svého věznění, nutně tedy i v nejvyšší státní funkci. Optimismus kolem sebe šířil a snažil se jím své spolupracovníky (a vlastně celý národ) strhnout k lepším výkonům. V tom byl podobný Masarykovi, jehož optimismus mimo jiné vycházel z dlouholeté pedagogické činnosti.

Vladimír Hanzel, jeden z nejbližších Havlových spolupracovníků,³⁹ vzpomíná, že příprava projevu trvala asi tři dny. Tedy ihned po svém zvolení začal Havel na svém projevu pracovat. „On to napsal, pak to dal přečíst svým nejbližším spolupracovníkům. Ti mu řekli své připomínky, ale on to nikdy neopravoval doslova. Když vzal tu připomínku, tak ten kousíček přeformuloval.“⁴⁰

Při samotném projevu se opakovala stejná nedůvěra k televizi, jakou Havel ukázal jen o pár dní dřív při prvním, ještě neprezidentském televizním vystoupení.⁴¹ Nechtěl se podobat svým předchůdcům, kteří předstírali, že projevy znají z paměti, a ve skutečnosti je četli ze čtecího zařízení za kamerou – svůj projev proto četl z papíru. I tato drobnost potvrzovala, že Havel to s „životem v pravdě“ myslel vážně.

³⁸ Více viz kapitola 8.2.

³⁹ Havlův osobní tajemník a ředitel jeho sekretariátu.

⁴⁰ ČT24. První krok Václava Havla v úřadu - rozsáhlá amnestie. *Česká televize: ČT24* [online]. 1. 1. 2010 [cit. 2013-04-28]. Dostupné z: <http://www.ceskatelevize.cz/ct24/domaci/76696-prvni-krok-vaclava-havla-v-uradu-rozsahla-amnestie/>

⁴¹ Havel přednesl 16. prosince 1989 proslov v Československé televizi: „Nemám rád podvody a odsuzuji, když politici čtou své proslovy ze čtecího zařízení na kameře a předstírají, že mluví spatra. Podvodů bylo v této zemi už dost.“ HOLUBEC, Petr a kolektiv pracovníků ČTK. *Kronika sametové revoluce II*. Praha: Československá tisková kancelář, 1989, s. 13.

3. Postavení prezidenta v roce 1990

Do roku 1990 vstoupilo Československo výrazně politicky změněno, přinejmenším na nejvyšších místech: prezidentem republiky byl někdejší disident Václav Havel, ještě v předchozím roce komunistickým režimem kriminalizovaný, předsedou Federálního shromáždění byla nejznámější tvář roku 1968, slovenský reformní komunista Alexander Dubček, federální vládu, jmenovanou ještě Gustávem Husákem, vedl po odstoupení Ladislava Adamce komunista Marián Čalfa, muž, který se dal do služeb revoluce.

Revoluční události listopadu 1989 zbavily komunistickou stranu moci, a to nejen de facto, nýbrž i de iure.⁴² Přestože změny ekonomické povahy patřily do kompetence vlády, pozornost prakticky celé společnosti byla upřena na osobnost nového prezidenta, neboť právě ona ztělesňovala ideály svobody a demokracie. Jeho postavení bylo do jisté míry srovnatelné s postavením T. G. Masaryka po 28. říjnu 1918. Oba bojovali proti utlačovateli národa – Masaryk proti Rakousku-Uhersku, Havel proti komunistické straně. Oba se zasloužili o budování demokratičtějšího státu a oba představovali svým dosavadním životem a dílem výrazné morální autority, do nichž lidé vkládali naději na lepší a spravedlivější uspořádání společnosti.

Havlovy práva a povinnosti byly definovány starou komunistickou ústavou Československé socialistické republiky z roku 1960 (s dodatky z roku 1968). Od svého zvolení disponoval de facto stejnými právy a povinnostmi jako jeho komunističtí předchůdci v této funkci. Jenomže jejich moc se opírala o funkci v komunistické straně Československa, jež jako celek plnila direktivy Kremlu. Havel po Husákovi zdědil ústavu i ústavní zákony. Obojí bylo v průběhu mandátu modifikováno, ale na zcela novou ústavu čekala republika až do vzniku nového státního útvaru. Zdědil také zemi okupovanou Sovětskou armádou, avšak její

⁴² Československý parlament zrušil 29. listopadu 1989 ústavní článek č. 4 o vedoucí úloze KSČ: „Vedoucí silou ve společnosti i ve státě je předvoj dělnické třídy, Komunistická strana Československa, dobrovolný bojový svazek neaktivnějších a nejuvědomělejších občanů z řad dělníků, rolníků a inteligence.“ *Ústava Československé socialistické republiky*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1972, čl. 4., s. 14.

přítomnost zjevně neměla na výkon jeho moci žádný vliv. Není známo, že by v listopadových nebo polistopadových událostech Sovětská armáda hrozila vojenským zásahem. Husák se opíral o Moskvu a spolupráci s ní podporoval.

Jak Masarykovi, tak Havlovi ústava sama o sobě velké pravomoci nedávala. Přesto Havel – podobně jako Masaryk – dokázal své přirozené autority využít k tomu, aby si vybudoval silnou politickou pozici. Masaryk byl vnímán jako klíčová postava díky svým zásluhám v zahraničním odboji, na Havla bylo takto pohlíženo díky jeho roli během sametové revoluce.

Havel nechtěl vystupovat jako jeho komunističtí předchůdci v prezidentském úřadě – jako pouhé loutky jednající v režii politbyra. Snažil se o větší sebeprosazení a sebeuplatnění. „Jeho vliv byl veliký a překračoval symbolickou působnost morální instance. Svě prezidentské angažmá si nepředstavoval jen jako symbolické, byl odhodlán výrazně se podílet na politickém rozhodování, považoval to za jedinečnou příležitost a svoji povinnost. Podobal se charizmatickému vůdci, protože nevycházel z žádné ideologické soustavy, neprosazoval žádný politický program, ale působil silou své osobnosti a přesvědčivou situační argumentací“⁴³ Havel chtěl být prezidentem aktivním, zainteresovaným na státní politice. Současně však až úzkostlivě dbal na to, aby nepřekračoval své pravomoci, vymezené ústavou: „Jistě mi věříte, že nejsem veden domýšlivou touhou zasahovat do vašeho jednání či je ovlivňovat způsobem přesahujícím mou ústavní pravomoc, a tím méně potřebou zdržovat vás právě teď, kdy máte tolik práce...Věříte mi, doufám, že všechny tyto změny nepřipravuji proto, abych zvětšoval svou osobní moc a slávu, ale jen a jen proto, abych vrátil funkci prezidenta této republiky opět význam, který v minulosti měla, a umožnil tím i svým nástupcům lépe sloužit své vlasti.“⁴⁴

Havel tedy vedl činnou politiku (byl si vědom četných změn, které musí v Československu nastat), ale nikterak se nesnažil svou pravomoc navyšovat či vládní pravomoci omezovat.

⁴³ SUK, Jiří. Zrod a vývoj české politické scény In Kapitoly z dějin české demokracie, s. 39.

⁴⁴ HAVEL, Václav. *Projevy z let 1990–1992* In Spisy/6. Praha: Torst, 1999, (Federální shromáždění), s. 28.

4. Základní rysy Havlova prezidentství

4.1 Prezidentem bez politické praxe

Havel byl revolučními událostmi listopadu 1989 katapultován do nejvyšší státní funkce jako de facto politický nováček, člověk bez politické praxe. V tom mu byl v našich dějinách podobný pouze Emil Hácha, excelentní právník, avšak člověk praktickou politikou nedotčený. Všichni ostatní českoslovenští prezidenti měli v okamžiku nástupu do nejvyšší státní funkce zkušenosti s praktickou politikou. Masaryk, jak známo, měl v době svého nástupu do čela státu za sebou několik let v poslaneckých lavicích, v roce 1891 byl zvolen poslancem říšské rady a 1892 také poslancem českého zemského sněmu, v roce 1907 byl znovu zvolen poslancem říšské rady.

U Edvarda Beneše předcházela jeho prezidentskému mandátu dlouholetá praxe ministra zahraničí (za první republiky byl i krátce ministerským předsedou). Také komunističtí prezidenti byli „voleni“ do čela státu poté, co si praktickou politiku vyzkoušeli – jako ministerští předsedové (Klement Gottwald, Antonín Zápotocký), členové vlády (Ludvík Svoboda, Gustav Husák), nebo alespoň straničtí tajemníci (Antonín Novotný). Havel, přestože žádnou politickou funkci nikdy nevykonával (v dobách komunistického panství to ani nepřicházelo v úvahu), se o politiku vždycky živě zajímal a v mnoha svých článcích akcentoval aktuální politická témata.⁴⁵ Havel na své navržení do funkce prezidenta vzpomínal takto: „...kdykoliv jsem se v něčem angažoval, záhy jsem tomu stanul v čele, stal se toho hlavní postavou, nebo dokonce předsedou – nikoliv snad proto, že bych byl chytřejší nebo ambicióznější než ostatní, ale zřejmě díky tomu, že jsem uměl vycházet se všemi dobře...ač jsem formálně neměl v Občanském fóru žádnou funkci, byl jsem i v něm vnímán jako ústřední postava, a když se komunistická moc tak rychle zhroutila a na naši výzvu odstoupil i prezident republiky, byl jsem ke kandidatuře vyzván já...projevily jsem tehdy až překvapivou nepředvídatost“.⁴⁶

Do politického ringu vstoupil Havel 26. listopadu 1989, kdy vedl delegaci Občanského fóra jednající s delegací ústředního výboru Národní fronty ČSSR a

⁴⁵ Dopis Husákovi, Charta 77, Moc bezmocných.

⁴⁶ HAVEL, Václav. *Letní přemítání*. Praha: Odeon, 1991, s. 7.

vlády ČSSR, vedenou federálním premiérem Ladislavem Adamcem. V ten okamžik se z politického teoretika, esejisty a glosátora stal politický praktik. Dá se říci, že až do oné neděle 26. listopadu byl Havel politikem teoretickým. S jasnými, vyhraněnými názory a postoji, přece jen však typem kabinetního filozofa, který se skutečným politickým provozem nemůže ušpinit, protože se ho z různých důvodů neúčastní. V okamžiku, kdy se k němu přes stůl naklonil premiér Adamec⁴⁷ a podal mu ruku na znamení počátku dialogu mezi vládou a opozicí, najednou vstoupil na kolbiště praktické politiky. To je umění jednat, klást požadavky, ale současně také dělat kompromisy, mít strategii a taktiku k prosazení svých cílů. Havel na tuto roli byl i nebyl připraven. Nikdy nestudoval politologii nebo diplomacii: „Já se na žádné prezidentství od obecné školy nepřipravoval, jak to dělají američtí prezidenti.“⁴⁸ Snad až na Jiřího Hájka, bývalého ministra zahraničí, neměl Havel ve svém okolí nikoho, kdo by se s ním podělil o zkušenosti z politické praxe. Vyzbrojen mohl být pouze četbou politologické literatury. Nezapomínejme ovšem, že Havel byl především dramatikem, tvůrčí osobností, která smysl svého života viděla v psaní divadelních her. Havlův politický kriticismus v letech komunistického panství jako by byl zaměřen jedním směrem: ke zrušení cenzury, ke svobodě projevu a umělecké tvorby. Otázky vnitropolitické, zahraničněpolitické, ekonomické, vojenské atd. nebyly pro Havla primární. „Stručně řečeno bojoval za to, co bylo pokrytecky psáno i v komunistické ústavě. (šlo mu především svobodu projevu, tedy o společenskou atmosféru, ve které nikoho nemusí strašit představa, že v této zemi je – řečeno s Nerudou – „na slovo šibenice“.“⁴⁹

Jednání a vyjednávání jsou v politice poměrně běžnými jevy. Havel, přestože v této disciplíně nováček, si počínal velmi zdárně. „V podstatě je to všechno záležitost formy: vědět, jak dlouho mám mluvit, kdy začít a kdy přestat, jak říct zdvořile něco, co partner nerad slyší, jak říct vždy to, co je v tu kterou chvíli podstatné, a nemluvit o tom, co je nepodstatné, jak trvat na svém, aniž je partner uražen, jak vytvořit přátelskou atmosféru..., ale nejen to: znamená to mít i jakýsi instinkt pro dobu, dobovou atmosféru, náladu lidí, povahu jejich starostí...“⁵⁰ Kdyby tomu tak nebylo,

⁴⁷ „Tak my se spolu neznáme ještě, jo? Havel: „Já jsem Havel“, Adamec: „Já jsem Adamec, těší mě.“ Takto, vcelku komicky začal první a důležitý dialog s komunistickou stranou. HANZEL, Vladimír. *Zrychlený tep dějin*. Praha: OK CENTRUM, 1991, s. 12.

⁴⁸ HAVEL, Václav. *Prosím stručně*. In Spisy/8. Praha: Torst, 2007, s. 305.

⁴⁹ Jan Neruda, *Mezi křeny*. In Kde domov můj. Varianty a parafráze, s. 68.

⁵⁰ HAVEL, Václav. *Letní přemítání*. Praha: Odeon, 1991, s. 102.

byl by zajisté vedením Občanského fóra (třeba pod nějakou záminkou) vyměněn a jednání s představiteli establishmentu by bylo svěřeno někomu jinému z užšího vedení OF, třeba Petru Pithartovi. Tento nečekaný zácvik byl pro Havla velmi důležitý. Možná byl sám překvapen, jak je on, člověk svým založením plachý a ostýchavý, schopen jednat slušně, a přece důrazně, koncepčně, jak je obratný v jednáních, při nichž se partner v debatě snaží všemi prostředky odvést řeč od meritorních témat a rozptýlit jeho pozornost.⁵¹

V této nečekané „zkoušce ohněm“, časově velmi omezené (prakticky jen v délce jednoho měsíce) se Havel mimořádně osvědčil. Snad i to byl důvod, proč nakonec přijal prezidentskou kandidaturu: přece jen měl možnost absolvovat jakýsi kurz praktické politiky.

Klíčová jednání, naprosto zásadní, vedla totiž k vytvoření nové vlády, k abdikaci prezidenta a v důsledku k vytvoření a nastolení demokratických pořádků. Byla to jednání vsutku epochální – v tom smyslu, že jednu éru, více než čtyřicetileté panství komunistické strany, klidným, nenásilným způsobem uzavírala. A novou epochu – epochu svobody a demokracie, otevírala.

Je samozřejmě ošidné spekulovat, jak by jednání OF s Adamcem a spol. vypadala, kdyby opozici nevedl Václav Havel. Je však docela možné, že být na jeho místě někdo radikálnější, nevyhnula by se země občanské válce. A naopak – kdyby proti Adamcovi usedl někdo submisivnější, skončilo by vše jen kosmetickými úpravami a k svobodě a demokracii by ještě vedla dlouhá cesta. Jisté je to, že i když se na hradě ocitl člověk, praktickou politikou zasažen pouze měsíc před samotným nastoupením do funkce, byl stále nováčkem: „Byli jsme skupina kamarádů různých uměleckých profesí, která se náhle ocitla ve světě, který znala jen zdálky a který jí byl dosud jen předmětem kritiky a posměchu, a která se musela velmi rychle rozhodovat, co s tímto světem bude dělat.“⁵²

⁵¹ Podrobněji viz HANZEL, Vladimír. *Zrychlený tep dějin*. Praha: OK CENTRUM, 1991.

⁵² HAVEL, Václav. *Prosím stručně* In *Spisy/8*. Praha: Torst, 2007, s. 402.

4.2 Cesta ke svobodným volbám

Prioritním úkolem prvního prezidentského mandátu Václava Havla v roce 1990 byla příprava voleb a volebního zákona, který by samotné volby umožnil. „Svobodné volby jsem tedy považoval za hlavní úkol svého pobytu v tomto úřadě.“⁵³ Havel vnímal červnové volby jako první velkou zkoušku demokracie. Teprve teď se mělo ukázat, jak se bude dál vyvíjet budoucnost Československa. Byl to i obraz Havlova půlročního působení v prezidentském úřadě. Správně se domníval, že regulérnost, řádnost a účast voličů rozhodnou o tom, zda nás světové společenství přijme jako svéprávného partnera. Lze říci, že v první polovině roku 1990 se demokracie začala znovu utvářet, po svobodných volbách (a tedy po zvolení opravdu demokratických parlamentů) měla být tato počáteční fáze vývoje demokracie dokonána.

Už začátkem ledna se hovořilo o mnoha variantách a způsobech, podle nichž by se měli volby provést. Každá strana zastávala jiné stanovisko. Patrně žádný z volebních systémů není dokonalý a při jeho aplikaci se vychází ze zkušeností a tradic. Z jakých tradic se však mělo vycházet v případě voleb v roce 1990?

Ukázalo se, že připravit po tak dlouhé době (vždyť poslední svobodné volby byly v Československu v roce 1946) svobodné volby bude těžkým úkolem zvláště pro Havla, který o téhle sféře politické praxe nevěděl téměř nic. „Sestavit s designovaným ministerským předsedou federální vládu nebude vůbec lehké. Pro mě osobně to bude má dosud největší politická zkouška, zkouška, která mi – mimo jiné – ukáže, zda mohu zastávat svůj úřad nadále, či nikoliv.“⁵⁴

Havel (ač, jak sám původně tvrdil, pouze „dočasný“ prezident) byl vnímán jako ústřední postava československé politiky. Jeho názor byl podstatný (mohl Federálnímu shromáždění přinášet zákonodárné iniciativy), nikoliv rozhodující. Nepreferoval však systém poměrného zastoupení, který prosazovalo Koordinační centrum Občanského Fóra.⁵⁵ Petr Pithart popsal Havlův náhled na tento typ zastoupení: „Havel dlouhé týdny odmítal pochopit systém poměrného zastoupení. Jeho reakce byla vždy odmítavá: to mi nevysvětlujte, já nevím, jak to je. Mě to nezajímá, protože mně vyhovuje tento (většinový) systém.“ Pithart dokonce tvrdil,

⁵³ HAVEL, Václav. *Projevy z let 1990–1992* In Spisy/6. Praha: Torst, 1999, (Československá televize), s. 180.

⁵⁴ Ibid, s. 184.

⁵⁵ SUK, Jiří. *Labyrintem revoluce*. Praha: Prostor, 2003, s. 278.

že „Havel dlouhé týdny odmítal pochopit systém poměrného zastoupení a ani v nejhrubším nárysu neviděl, jak bude fungovat vláda a parlament.“⁵⁶ Zde se ve velké míře projevila Havlova neznalost praktické politiky. Neznalosti praktické politiky se podle mého názoru snažil tlumit schopností smiřovat a sjednocovat lidi, působit jako určitý tmel. Svou úlohu v předvolební kampani viděl Havel především v tlumení „rozbrojů“ na politické scéně.⁵⁷

I v projevu před Federálním shromážděním vyjádřil znovu své přesvědčení o správnosti systému většinového zastoupení stran. Přál si, aby byl kladen důraz na konkrétní osobnosti než na politické strany.⁵⁸ Havel se přílišného vlivu politických stran obával, nechtěl ho dopustit, nakonec však přece jen musel ustoupit a 27. února přijalo Federální shromáždění ČSSR zákon o volbách do nejvyšších zákonodárných sborů. Volit se tedy mělo podle systému poměrného zastoupení, zprvu Havlem rezolutně zamítaným. Hledět na přijatý volební systém v novém světle ho patrně přiměl fakt, že místo čtyřletého volebního období to bude jen období dvouleté.

Přes všechny peripetie, které s přípravou voleb souvisely, se 8. a 9. června 1990 po čtyřiceti letech totalitní vlády komunistické strany se v Československu konaly svobodné volby. V českých zemích zvítězilo OF – asi 50% hlasů, na Slovensku Veřejnost proti násilí – 30 %. Komunisty volilo 13 % občanů.⁵⁹ Tři parlamenty byly zvoleny na dva roky. Dvouletý termín se Havlovi zalíbil, domníval se, že tato krátká doba donutí parlamenty k rychlému jednání, že základní kámen našeho demokratického státu má takto šanci být vytesán a položen.⁶⁰

Volby byly jakýmsi mezníkem v demokratickém dění roku 1990. Volbami končila jedna porevoluční etapa a začínala etapa budování moderního demokratického státu.

⁵⁶ SUK, Jiří. *Labyrintem revoluce*. Praha: Prostor, 2003, s. 279.

⁵⁷ „V oblasti vnitropolitické spatřuji svůj rozhodující úkol v tom, že se pokusím vnášet do předvolební kampaně, v níž budou pravděpodobně bouřit různé politické vášně a řevnivosti, určité zklidňující, zduchovňující a tak říkajíc lidské prvky a motivy...nevedeme boj o křesla, postavení a moc, ale o lepší tvář naší společnosti.“ HAVEL, Václav. *Projevy z let 1990–1992* In *Spisy/6*. Praha: Torst, 1999, (Federální shromáždění), s. 31.

⁵⁸ *Ibid*, s. 33.

⁵⁹ SUK, Jiří. *Labyrintem revoluce*. Praha: Prostor, 2003, s. 498.

⁶⁰ „...Musíme vlastně znovu vybudovat náš stát. Základy této stavby, jak vše nasvědčuje, musíme položit právě v těch dvou letech, jimiž je omezeno vaše funkční období.“ HAVEL, Václav. *Projevy z let 1990–1992* In *Spisy/6*. Praha: Torst, 1999, (Federální shromáždění), s. 187.

4.3 Emblematicnost Havlovy politiky

Co dělalo Havla tak výjimečným prezidentem? Jak to, že byl valnou většinou lidí opěvován a přijímán jako symbol, navzdory svým krátkým politickým zkušenostem, navzdory faktu, že o řízení státu (o přípravě voleb, jmenování vlády...) neměl v počátcích své vlády tušení? V první řadě to bylo jistě díky Havlovu významnému podílu na likvidaci komunistického režimu v Československu, dále na lidsky vstřícném přístupu. Nikoli poslední věcí (která zaručeně fungovala na masy) bylo užívání „symbolů“. Symbolické se staly Havlovy projevy, návštěvy, které do Československa zval, pomocí symbolů Havel i vládl. I když se ve fungování a potřebách státu nejprve zcela nevyznal, přesně pochopil, co vyžadují občané v nově obnovovaném demokratickém státě (alespoň v prvním půlroce, kdy se demokracie teprve znovu utvářela). Byl si vědom významu a síly symbolů. Události, které se během revoluce a po ní odehrávaly, byly samy o sobě strhující. Havel je dokázal obratně „nasvítit“, zvýraznit a ještě více na ně upozornit například specifickým – symbolickým – datem. Husákova abdikace se uskutečnila 10. prosince 1989 (na Mezinárodní den lidských práv), 25. února 1990 promluvil Havel (opět symbolicky) z balkonu paláce Kinských na Staroměstském náměstí, tedy z místa, odkud Gottwald před dvaadvaceti lety hovořil k davům ve dnech únorového puče. Pro příjezd prezidenta SRN zvolil Havel datum výročí okupace německými vojsky (15. března 1990).⁶¹ Ostatně užívání symbolických dat pokračoval Havel i v dalším mandátu. Například setkání Gorbačova a Bushe se uskutečnilo v Praze 17. listopadu 1990.

O většině Havlových kroků během prvního mandátu by se dalo hovořit jako o „symbolických“. Takovým byl i příjezd tibetského dalajlamy – praktický dopad na naši politiku neměl, symbolizoval však zcela zřetelně Havlovu svobodnou vůli pozvat sem výraznou osobnost s morální autoritou, a to bez ohledu na skutečnost, že je to snad „netaktické“ s ohledem na příští vztahy s komunistickou Čínou.

Symbolickou se stala i návštěva papeže Jana Pavla II. – posla boží lásky a míru – v Československu. Šlo o zcela jedinečnou událost, protože papež přijel do Československa vůbec poprvé. Negativní postoj komunistického režimu k církvi a

⁶¹ „Před jedenapadesáti lety sem nepozván vtrhl nepřítel. Dnes tu je na naše pozvání přítel.“ HAVEL, Václav. *Projevy z let 1990–1992* In *Spisy/6*. Praha: Torst, 1999, (Návštěva prezidenta Richarda von Weizsäckera), s. 95.

její církevní politika doposud návštěvě zabraňoval. Unikátní je to, že program papeže Jana Pavla II. byl pevně naplánován na dva roky dopředu. Když byl 20. ledna 1990 oficiálně pozván prezidentem Václavem Havlem⁶² a kardinálem Františkem Tomáškem, nepředpokládalo se, že by se návštěva uskutečnila v krátkém časovém intervalu. Vatikán však operativně změnil papežův kalendář, takže papež přijel ještě v čase doznívající listopadové euforie. Skutečnost, že papež přijel do Československa pouhý půlrok po sametové revoluci, tehdy prezident Václav Havel označil za malý zázrak. Sám si zajisté dobře uvědomoval, jak významnou roli hraje příjezd nejvyššího představitele římskokatolické církve, navíc právě v osobě Jana Pavla II. – světově uznávané morální autority. „Po dlouhá desetiletí byl z naší vlasti vyháněn duch,“ řekl prezident. „Mám tu čest být svědkem okamžiku, kdy její půdu líbá apoštol duchovnosti.“⁶³ Všichni si byli vědomi onoho přerodu totalitní společnosti na společnost demokratickou – návštěva Jana Pavla II. toho byla zřetelným důkazem.

Havlova obliba v symbolech se projevila i v projevu, který přednesl při papežově příletu: „Nevím, zda vím, co je to zázrak.“ – Tato věta se stala často opakovanou. Asi jen málokdo v naší zemi by nevěděl, kdo ji pronesl a při jaké příležitosti to bylo. Podobně notoricky známé se staly i další části Havlových projevů.⁶⁴

Podobně i Havlova reakce na jednu z básní Jana Pavla II. vešla do dějin: „V naší zemi – tak jako i v zemích mnoha našich sousedů a bratrů – tekly dějiny dlouho proti proudu svědomí. Nemohly však proti němu téct natrvalo. Proto mám dnes tu velkou čest, že vás mohu uvítat v tomto prastarém sídle českých králů a později československých prezidentů... Dějiny v naší zemi přestaly téct proti proudu svědomí. Nedopusťme, aby proti němu – ať už pod jakýmkoliv praporem – znovu tekly.“⁶⁵

Setkání Havla s papežem bylo mimořádné i v tom, že se sešly dvě výrazné autority, obě perzekuované totalitním režimem. Proto i slova, která pronesl Jan Pavel II., vyzněla slavnostně, upřímně a v danou dobu tak výjimečně a symbolicky:

⁶²Havel už ve svém prvním novoročním projevu vyjádřil, jak by si přál, aby papež do země přijel.

⁶³LN – 23. dubna 1990, s. 1.

⁶⁴Naše země nevzkvétá..., Ve svých kancelářích na Pražském hradě jsem nenalezl jediné hodiny. Cítím v tom cosi symbolického: po dlouhá léta tam nebylo proč se dívat na hodiny, protože tam po dlouhá léta stál čas. Dějiny se totiž zastavily....

⁶⁵LN – 23. dubna 1990, s. 8.

„Vyslovuji-li nádherné slovo svoboda, vyslovuji je s celou láskou a vroucností svého srdce. Vyslovuji je jako vyznání mé víry v člověka a jeho důstojnost. Vyslovuji je s pocitem upřímné solidarity se všemi, kterým tak dlouho byla svoboda upírána... Dnes bych chtěl vyslovit svůj obdiv a poděkování všem, kdo za cenu nemalých obětí přispěli k tomu, aby byl v srdci Evropy přemožen jeden z nejhanebnějších pokusů uloupit člověku svobodu, ke které je bytostně určen a povolán.“

Takřka bez zkušeností, ze dne na den se stal Václav Havel prezidentem. Situaci měl ztíženou tím, že přebíral zemi, která byla přes čtyřicet let mrzačená komunistickou stranou, ale také tím, že to bylo stále ještě země okupovaná sovětskými vojáky. Bylo jasné, že pokud má být posun od totalitní společnosti na společnost demokratickou opravdový a viditelný, cizí vojska budou muset odejít a postavení armády v Československu se bude muset zcela změnit.

Československá armáda byla oprávněně vnímána jako nástroj totalitního státu. Jedním z hlavních bodů demokratického programu v roce 1990 bylo vybudování armády nezávislé na politickém aparátu, co největší přiblížení se západnímu demokratickému modelu armády, celková reforma, ale především co nejrychlejší odsun sovětských vojsk, rozmístěných na našem území přes jedenadvacet let.⁶⁶

Při Havlově návštěvě Moskvy 26. února 1990 podepsali ministři zahraničí Jiří Dienstbier a Eduard Ševardnadze dohodu o odchodu sovětských vojsk z Československa. Stalo se tak za účasti nejvyšších představitelů obou zemí Havla a Gorbačova. Počítalo se tedy s tím, že poslední sovětský voják by měl z území Československa odejít v polovině roku 1991.⁶⁷

Havel se snažil o rychlé, efektní kroky, které by byly vidět hned. „Pakliže jsem zatím ve svém úřadu dosáhl nějakého zřetelného úspěchu, tak vždycky proto, že jsem kul železo, dokud bylo žhavé...“⁶⁸ Věděl, že co nejrychlejší odchod sovětských vojsk z republiky bude vnímán jako zlom, jako opravdové ukončení

⁶⁶ Od srpna 1968 působila na československém území Střední skupina sovětských vojsk v počtu 73 500 osob s příslušnou vojenskou technikou. TUMA, Miroslav, Josef JANOŠEC a Josef PROCHÁZKA. *Obranná politika Československé a České republiky (1989–2009)*. Praha: Ministerstvo obrany ČR, 2009, s. 19.

⁶⁷ SUK, Jiří. *Labyrintem revoluce*. Praha: Prostor, 2003, s. 493.

⁶⁸ HAVEL, Václav. *Letní přemítání*. Praha: Odeon, 1991, s. 12.

komunismu a závislosti na Moskvě. Podstatná část Sovětské armády opustila hranice Československa již pět měsíců po zvolení Václava Havla prezidentem.

Symbol viděl ale i v banalitách, jako bylo zavedení nových uniforem Hradní stráže: „Pokud jde o Hradní stráž, mohu vás potěšit zprávou, že se ve svých nových uniformách stane skutečnou ozdobou tradičního sídla hlavy našeho státu.“ Dalším rychlým krokem Havlova „symbolismu“ bylo změna názvu republiky – vyškrtnutí slova „socialistická“ z názvu republiky, zavedení nových státních znaků. Havel si byl vědom efektivity a účinku takovýchto gest. Změny ekonomického charakteru, odehrávající se v tichosti za „zavřenými dveřmi“, tak silně nepůsobily. Havel se v prvních měsících své vlády snažil o rychlé a viditelné změny.

Akcentoval symboly, ale sám byl symbolem. Symbolem boje proti komunismu. Znakem jeho politiky bylo říkat pravdu. Lidové noviny v období, o němž tato práce pojednává, viděly také ve Václavu Havlovi symbol protikomunistického vzdoru i nové demokracie. Přestože sám Havel u příležitosti své nové prezidentské volby začátkem července 1990 jasně prohlásil: „Není mou ambicí být něčeho symbolem. Demokracii nelze natrvalo budovat na pouhých symbolech. (...) Rozhodně jsem funkci nepřijal s tím, že se budu nadále dva roky vznášet jako symbol někde na nebesích.“⁶⁹ Natrvalo věru ne, ale během přechodné doby posloužila „politika symbolů“ výborně. Ostatně v době, kdy se jeden režim bortí a další režim vzniká, ji lze uplatňovat asi nejefektivněji.

⁶⁹ Hovory z Lán, LN č. 105, 9. července 1990, s. 8.

5. Zahraniční ohlas

Havel stal pro Československo i zahraničí jakýmsi vzorem, morální autoritou, ztělesněním boje za lidská práva. Byl opěvován, vyhledáván, respektován. Především v USA, zemi, která vytváří a produkuje dojemné příběhy se šťastnými konci – tzv. „happy endy“, Havla obdivovali právě pro jeho vzestup do prezidentské funkce z těch nejspodnějších míst společenského žebříčku. Z utlačovaného se stal hrdina. Vskutku filmová předloha. Když byl tedy Havel přijat americkým Kongresem ve Washingtonu 21. února 1990, ohromný potlesk ho doprovázel už při vstupu do zaplněného sálu. Jako by účastníci už od samého počátku věděli, co bude následovat. Ocenění se mu dostalo tedy už jen za pouhou přítomnost, za samotnou návštěvu USA. Spojené státy byly poctěny přítomností tak významné osoby. Mimochodem, Havel byl zatím jediným naším prezidentem, který byl na státní návštěvu do USA vůbec pozván, a to ještě v tak krátkém časovém intervalu od svého nastoupení do nejvyšší funkce.

Obdiv a úcta zahraničí k Havlovi pouze dotvrzuje několikanásobné přerušení potleskem jeho slavného projevu před americkými kongresmany. Bouřlivý, nekončící aplaus pozastavil třiadvacetkrát Havlův přednes. Z reakcí přítomných je patrná úcta k Václavu Havlovi a potěšení, že mohou být svědky tohoto okamžiku. Havel, na němž byla patrná jistá tréma (čemuž se nelze divit, před takto velkým auditoriem ještě nikdy nemluvil), působil velice lidsky, přitom odhodlaně a cílevědomě. Na sympatičnosti mu přidávala i lámaná angličtina, kterou ironicky chvílemi hovořil: „My advisors have advised me, on this important occasion, to speak in Czech. I don't know why. Perhaps they wanted you to enjoy the sweet sounds of my mother tongue.“⁷⁰

Václav Havel, dramatik a filozof, dokázal svými bravurně napsanými projevy zaujmout. Jeho spisovatelské nadání mu bylo v tomto ohledu velikou výhodou. V USA přednesl projev politický a zároveň projev filozofický. Dokázal tak propojit dvě zdánlivě vzdálené roviny – politiku a filozofii.

⁷⁰ „Mí poradci mi doporučili, abych tu k vám promluvil česky. Nevím proč. Snad proto, abyste se potěšili sladkým zvukem mé mateřštiny.“ HAVEL, Václav. *Projevy z let 1990–1992* In *Spisy/6*. Praha: Torst, 1999, (Kongres USA), s. 59.

Už od svých prvních prezidentských dnů měl Havel velice nabitý program. V Praze už za svůj první měsíc v úřadě přijal spoustu zahraničních hostů, a to jak politiky (např. náměstka předsedy izraelské vlády Šimona Perése, polského premiéra Mazowieckého), tak i umělce (např. amerického zpěváka Franka Zappu).⁷¹ Podnikal státní zahraniční cesty, účastnil se mnoha akcí. Jeho přítomnost byla žádána všude po světě.

V oblasti zahraničních vztahů Havel často upozorňoval a připomínal na propojenost osudů Československa s osudy Polska, Maďarska a Německa. Prioritou pro něho byla unifikace Evropy a jeden z klíčů ke sjednocení a míru v Evropě viděl ve sjednoceném Německu.⁷² „Bez míru v Německu nebude žít v míru nikdo z nás.“⁷³ Proto se patrně Havel do NDR i Spolkové republiky Německo vydal na svou první státní návštěvu hned 2. ledna 1990. „Němci udělali pro nás všechny hodně: začali sami bořit zeď, která nás odděluje od ideálu, po němž toužíme, totiž od ideálu Evropy bez jakýchkoli zdí, železných opon a drátěných zátarasů.“⁷⁴ Se svou návštěvou v obou německých státech byl Havel spokojen: „Rozumní lidé v obou německých státech chtějí co totéž co my všichni: pokojnou cestu k demokratické a mírové Evropě.“⁷⁵ Důvodem toho, proč si Havel vybral jako cíl své první státní návštěvy oba německé státy, byla, jak říká „nedůvěra mnohých československých občanů“. Tedy nedůvěra v německý národ, v německý stát. Právě takové bariery se Havel pokoušel bourat a dokazovat, že je za potřebí „důvěry v dnešním nedůvěřivém světě.“

Havel tušil, že k úspěšné politice vede cesta propojených vztahů mezi evropskými zeměmi, nikoliv politika izolovanosti. Potvrdil to ve svém projevu před polským Sejmem 25. ledna 1990, který byl zároveň prvním zahraničním parlamentem, před kterým Havel hovořil.

⁷¹ Archiv knihovny Václava Havla: Tisková konference s prezidentem Václavem Havlem. HAVEL, Václav a Michael ŽANTOVSKÝ. *Knihovna Václava Havla: Archiv knihovny Václava Havla* [online]. 29. 1. 1990. [cit. 2013-04-27]. Dostupné z: [http://archive.vaclavhavel-library.org/kvh_search/?mainBody=itemDetail&docId=11670&sort=datumSort%20asc&language=c&viewType=archive&fq=DruhDokumentuNav:%22Tiskov%C3%A1%20konference%22&fq=rok:\[1990%20TO%201999\]](http://archive.vaclavhavel-library.org/kvh_search/?mainBody=itemDetail&docId=11670&sort=datumSort%20asc&language=c&viewType=archive&fq=DruhDokumentuNav:%22Tiskov%C3%A1%20konference%22&fq=rok:[1990%20TO%201999])

⁷² HAVEL, Václav. *Projevy z let 1990–1992* In Spisy/6. Praha: Torst, 1999, (Polský Sejm a Senát), s. 51.

⁷³ Ibid., s. 52.

⁷⁴ Ibid., s. 51.

⁷⁵ Ibid., s. 52.

Stala se neobvyklá věc. Po nesmírně dlouhé době byl prezident Československa vřele přijímán světem. Ale nejen to. Byl světem také poslouchán, vnímán. Jeho názor byl žádán. Tak silně působící autoritou (nejen doma, ale i v zahraničí) byl naposledy Masaryk.

6. Ambice a možnosti Havlovy „hradní politiky“

Od prvních hodin a dnů prezidentského mandátu Václava Havla bylo zřejmé jeho sympatizantům i odpůrcům, že tento prezident nebude pouhým „kladečem věnců“, že se nespokojí jen s ceremoniální funkcí. Listopadová revoluce byla Havlovým zvolením do nejvyššího státního úřadu jakoby završena, ukončena, pro Havla samého však 29. prosinec 1989 představoval startovní čáru v jeho nové kariéře, kariéře činného politika. Dál samozřejmě mohl o otázkách moci, bipolárního světa, svobody a demokracie filozofovat (a opravdu tak i jako prezident činil), současně však byl subjektem praktické politiky: na rozdíl od minulosti mohl své představy uskutečňovat. Jenže onomu uskutečňování se kladly do cesty rozmanité malicherné překážky. Až do svého zvolení byl Václav Havel v jakési pomyslné výhodě. Cokoliv řekl, nebo napsal, bylo právě jen jeho osobním názorem. Cokoliv řekl, nebo napsal jako prezident republiky, stávalo se oficiálním státním stanoviskem. Váhy této zodpovědnosti si byl Václav Havel vědom, současně však usiloval o to, aby státní funkce nepotlačila jeho osobnost.

Při pohledu na první kroky Václava Havla v prezidentském úřadě se zdá, že nová hlava státu podlehla iluzi o tempu společenských změn. Snad v tom sehrála svou roli zkušenost z listopadového převratu: tehdy se také události odehrávaly překotně. Praktická politika, mechanismy parlamentní demokracie, Havla z jistých iluzí vyléčily. Ověřil si, možná k vlastnímu nemilému překvapení, že revoluční tempo se v dobách popřevratových výrazně zpomalilo. Není se čemu divit. Teď už přece nešlo jen o to, odstranit Jakeše a vyškrtnout z ústavy vedoucí článek o úloze KSČ. Svobodná republika musela řešit stovky a tisíce zásadních otázek: vojenských, hospodářských, školských, církevních, kulturních, majetkových... Prezident mohl svými postoji různé otázky více či méně akcentovat, avšak jejich praktické řešení přesahovalo možnosti jeho úřadu. Přes všechny obtíže však Havel našel v prezidentské funkci zalíbení – možná podobně jako T. G. Masaryk, jenž také symbolizoval začátek nové epochy – a přece se nespokojil jen s formální rolí v relativně krátkém časovém úseku. Nasvědčuje tomu zpráva velvyslankyně USA v Československu Shirley Temple Blackové z 29. 12. 1989. „Sám Havel stále odmítá, že by jeho politická role po jeho dnešním zvolení byla více než jen dočasná. Slíbil, že jakmile se uskuteční svobodné volby, podá demisi. Jeho cílem je, jak říká,

vrátit se ke psaní a k divadlu, avšak to, jak hladce vstoupil do politického života, nás vede k domněnce, že by v prezidentské funkci mohl najít zalíbení, takže by pak pro něj bylo těžké z ní odejít. Z dnešního pohledu nám připadá spíše pravděpodobné, že kdyby po volbách vyslovil přání vystřídat sama sebe s plným pětiletým mandátem, nebylo by pro nové Federální shromáždění snadné jeho přání nevyhovět.⁷⁶ Za to, že v prezidentské funkci našel zalíbení, se na Havla snad nelze příliš zlobit (kdo by ostatně v takové funkci nenalezl zalíbení). Důležité je to, že se Havel snažil na funkci prezidenta příliš nelpět, netoužit po onom mocenském postavení.⁷⁷ Velmi dobře pochopil, co je pro politiku v roce 1990 (a nejen tehdy) nejdůležitější. „Stačí jediné: mít takt, instinkt, vkus. Jedna z mých překvapivých zkušeností z, vysoké politiky je právě tato: že vkus je v ní důležitější než všechno politologické vzdělání.

„Pojal svou kandidaturu jako výlučně historickou událost, jako vykročení z nespravedlivého a zdiskreditovaného systému, jako návrat k dobrým demokratickým tradicím i jako pokus o prosazení „jiné politiky.“⁷⁸

⁷⁶ PREČAN, Vilém (ed.). *Praha – Washington – Praha, Depeše velvyslanectví USA v Československu v listopadu a prosinci 1989*. Praha: Knihovna Václava Havla 29. 12. 1989, s. 363-364.

⁷⁷ „Nikdy v životě jsem nebojoval o nějaké mocenské postavení a nebudu to dělat ani teď, protože se to prostě příčí mé povaze.“ HAVEL, V. *Letní přemítání*. Praha: Odeon, 1991, s. 118.

⁷⁸ SUK, Jiří. *Labyrintem revoluce*. Praha: Prostor, 2003, s. 217.

7. Mediální obraz Václava Havla (na příkladu Lidových novin)

Lidové noviny z první poloviny roku 1990 představují bohatý zdroj informací o prezidentu Václavu Havlovi. Je zajímavé sledovat, jak se postoj LN k politice Havla vyvíjel a měnil.

První číslo již oficiálního (jako noviny tištěného, distribuovaného i v obchodní síti prodávaného) ročníku Lidových novin vyšlo tiskem na středoevropském formátu až 5. ledna 1990, tedy sedmý den po zvolení Václava Havla prezidentem ČSSR. K této převratné události se číslo vrací. Noviny začínají o Havlovi informovat hned na první straně desetiřádkovou upoutávkou⁷⁹ rozsáhlejšího článku První den prezidenta, kterému je vyhrazena skoro celá poslední (8.) strana. Reportér Vladimír Mlynář strávil po boku Václava Havla téměř celý den volby – 29. prosince 1990, reportáž začíná v 8 hodin v bytě prezidentského kandidáta a osobní polohou textu čtenářům nového prezidenta zdůvěřňuje.⁸⁰ Je to ostatně princip, uplatňovaný Karlem Čapkem v meziválečných LN v textech o Masarykovi.⁸¹ Havel je v reportáži přiblížen neformálními výroky jako člověk nastupující do nejvyššího státního úřadu s pokorou a schopností sebeironie. („No to jsem těm kalhotám dal“). V reportáži je výborně nastíněna atmosféra, které panovala při volbě prezidenta: davy lidí, tlačence u vchodu do prezidentské kanceláře, přestávají platit všechny legitimace a známosti, nastupuje hrubá síla. „Pravá vřava nastane, když se na nádvoří objeví vůz Václava Havla“. Každý z přítomných toužil pozdravit, nebo alespoň zahlédnout prezidentského kandidáta.

⁷⁹ O prvním dnu prezidenta: „29. prosince 1989 byl Václav Havel zvolen devátým prezidentem Československa. Skončila tak jedna důležitá etapa naší společnosti na cestě k svobodným demokratickým volbám. Z prvního dne prezidentství Václava Havla jsme připravili reportáž, otištěnou na osmé straně.“ LN – 5. ledna 1990, s. 8.

⁸⁰ „Já bych nejvíc potřeboval vyměnit žárovku v předsíni,“ říká na moji otázku, co by si dnes přál. LN – 5. ledna 1990, s. 8.

⁸¹ Viz ČAPEK, Karel. *Čtení o T. G. Masarykovi*. Praha: Melantrich, 1969.

Havel-politik a Havel-státník je v podání LN představován především jako člověk, třeba i veselými historkami nebo anekdotami.⁸² Z toho vyplývá i skutečnost, že se LN nesnažily oddělit od sebe Havlovo angažmá politické a umělecké. Ostatně to ani není možné, protože je-li prezident republiky současně dramatikem, jehož hry jsou uváděny v divadlech, nelze divákům a ani kritikům „poradit“, aby zapomněli, že autor Zahradní slavnosti, Audience či Asanace je toho času hlavou státu. Bylo by tomu tak i v případě, že by prezident byl publikujícím básníkem, vystavujícím malířem či sochařem nebo režisujícím filmařem. Snad jen v případě, že by šlo o umělce reprodukčního (herec, hudebník...), musel by takový politik na svou původní profesi pozapomenout.

Lidové noviny poměrně velkoryse poskytovaly prostor Havlovým politickým projevům. Dokonce i tak nedůležité setkání (přinejmenším s odstupem dvou desetiletí), jakým byl bratislavský Meeting'90 (zúčastnili se ho prezidenti ČSFR, Polska a Maďarska, premiéři a další činitelé), je v LN prezentován projevem Václava Havla v plném znění (na celé jedné tiskové straně)⁸³. Komentář k této konferenci sice v LN vyšel ve sloupku Heleny Němcové,⁸⁴ nicméně jde spíše o přitakání Havlově iniciativě, nikoliv o její analýzu. Podobně tomu bylo s proslovem Havla při odhalování pomníku TGM v Hodoníně, který noviny otiskly stejně jako předchozí projev bez sebemenšího rozboru či vysvětlení.⁸⁵ Nemluvě o projevu před Kongresem USA ve Washingtonu (šlo o první velký projev prezidenta Havla na mezinárodní scéně), kterému sice LN věnovaly celou stranu, nicméně opět bez jakéhokoliv komentáře.⁸⁶ Kupodivu se úvodní číslo LN ani slovem nezmiňuje o Havlově prvním novoročním projevu, který je zároveň jedním z nejvýznamnějších a nejslavnějších Havlových projevů vůbec, protože měl funkci jakéhosi programového prohlášení. Na druhou stranu se ale není čemu divit. Spád domácích politických událostí byl velice rychlý a noviny byly přehlčeny informacemi.

⁸² Například v souvislosti s Havlovou návštěvou Varšavy je publikována tato žertovná hádanka: „Je inteligentní jako prof. Geremek, má charisma jako Walesa, umí mluvit jako Michnik. Kdo to je?“ LN č. 8, 31. ledna 1990, s. 1.

⁸³ Projev prezidenta republiky na bratislavském setkání MEETING '90 / DESET OTÁZEK VÁCLAVA HAVLA, LN č. 33, 10. dubna 1990, s. 4.

⁸⁴ NĚMCOVÁ, Helena: Výhled z Děvína, LN č. 33, 10. dubna 1990, s. 1.

⁸⁵ Projev prezidenta Václava Havla při odhalování pomníku TGM v Hodoníně, LN č. 19, 10. března 1990, s. 9.

⁸⁶ Proslov prezidenta ČSSR k oběma sněmovnám Kongresu USA dne 21. února 1990, LN č. 15, 24. února 1990, s. 4.

Redakci se možná musela rozhodnout, čemu dát přednost. Buď oficiálnímu dokumentu, byť velice důležitému, nebo textu, který představí Havla v jeho lidských souřadnicích.

Lidský profil Václava Havla je prokreslován i zprávami o jeho zdravotním stavu. Například po jednání s americkým prezidentem Bushem se skoro více než budoucnost československo-amerických vztahů přetřásá otázka Havlovy fyzické kondice: „ Pane prezidente, my všichni, kdo s vámi absolvujeme tuto cestu, jsme měli po několik dnů příležitost sledovat vás při práci. A víme, že stejně intenzivně pracujete i doma. Lidé už začínají mít trochu starost o vaše zdraví. Nemyslíte, že by bylo dobré trochu zvolnit tempo?“⁸⁷

Slabost redakce Lidových novin pro osobnost Václava Havla se projevuje i v takových podružnostech, jako je publikace plného znění Havlova blahopřání nově zvolené prezidentce Nikaraguy: „Milá paní Violeto, raduji se z toho, že vaše strana vyhrála volby v Nikaraguy (sic!). Vždy jsem Vás považoval za demokratku, která je schopná ve Vaší zemi udělat takový pořádek, který je blízký mému srdci. Váš Václav Havel.“⁸⁸

Přestože po listopadu 1989 byly Havlovy hlavní aktivity spjaty s politikou, pád komunismu znamenal také svobodné poměry v kultuře. Václav Havel, po dvacet let umlčovaný dramatik, se proto v nových podmínkách mohl vrátit na česká jeviště. Objevily se nové inscenace jeho starých her a vedle nich samozřejmě i nastudování her ze 70. a 80. let, českému publiku neznámých. Lidové noviny, které se už ve své samizdatové podobě v návaznosti na prvorepublikovou tradici profilovaly jako list výrazně kulturní, věnovaly Havlovi-dramatikovi soustavnou pozornost. Možná dokonce referování o těchto Havlových nepolitických aktivitách bylo systematičtější než referování o jeho krocích ve funkci prezidenta republiky. Má to svůj pochopitelný důvod. Všechny inscenace Havlových her na pražských a vůbec českých scénách byly většinou předem ohlášeny, režisérem a herci zkoušeny a po premiéře po jistou dobu reprízovány. Kulturní rubrika LN měla dost času i prostoru všechny tyto inscenace zachytit a kriticky zhodnotit. Havel-dramatik je v LN z roku

⁸⁷ KRAMER, Alexandr: Rychle jsem ztratil ostych, LN č. 16, 28. února 1990, s. 1.

⁸⁸ PETRÁNEK, Jan: Pozvání do Managuy, LN č. 18, 7. března 1990, s. 1.

1990 popsán přesněji, pečlivěji a podrobněji (tedy v konečném důsledku spolehlivěji) než Havel-politik.

Noviny například otiskly rozsáhlou recenzi a komentář z české premiéry Havlovy hry Audience. Atmosféru, která panovala před českou premiérou a během ní, nejlépe vystihuje úryvek z recenze: „S velkým napětím však byla očekávána zejména česká verze Audience, neboť znamenala ‚come back‘ Pavla Landovského u vídeňského Burgtheatru na scénu domovskou. Zvědavost a zájem byly tak obrovské, že bylo prakticky nemožné se do sálu Činoherního klubu dostat – neměl-li člověk vstupenku nebo nebyl-li na seznamu. (...) I když nešlo o premiéru v pravém slova smyslu – představení vznikalo na poslední chvíli a Landovský svou roli z velké části četl – připravili oba protagonisté (Josef Abrhám, Pavel Landovský, pozn. V. S.) divákům nezapomenutelný zážitek. To vše ještě umocňovala přítomnost Václava Havla v hledišti divadla.“⁸⁹

Kritické přijetí Havla-dramatika se však neobešlo bez výhrad. Příkladem je recenze hry Asanace inscenované v Realistickém divadle (premiéra 30. března 1990), tedy teprve tři měsíce po zvolení Václava Havla prezidentem, v době, kdy jeho popularita kulminovala. Autorem kritického textu je Z. A. Tichý.⁹⁰

Nesmíme zapomínat, že první polovina roku 1990 představovala v našich dějinách výjimečnou, zlomovou dobu: po zhroucení totalitního režimu se obnovují demokratické principy. Včerejší politický vězeň je dnešním prezidentem. Sovětský blok se rozpadá prakticky před očima. Vnitřní vývoj Sovětského svazu je nevyzpytatelný (v Československu, východním Německu a Maďarsku jsou stále ještě rozmístěna sovětská vojska), ve Federálním shromáždění i v České národní radě stále ještě sedí komunističtí poslanci... V této situaci Václav Havel ztělesňoval politickou změnu a naději, že svoboda a demokracie v naší společnosti opravdu zakoření a nebudou jen chvilkovým preludem jako v roce 1968. Kritizovat v médiích Havla znamenalo přiřadit se k jeho politickým oponentům, ke komunistům, eventuálně ke sládkovcům. Není proto nijak překvapivé, že Lidové noviny jako médium stojící na straně svobody a demokracie nekritizují prezidenta,

⁸⁹ TICHÝ, Zdeněk: „To jsou paradoxy, co?!“, LN č. 5, 20. ledna 1990, s. 5.

⁹⁰ „Žánrová nevyhraněnost textu i inscenace je asi jednou z příčin rozpaků i sporů nad obojím.“ TICHÝ, Zdeněk: Asanace lidských duší, LN č. 26, 2. dubna 1990, s. 5.

který tyto principy vyznává a prosazuje. Lidové noviny vědomě usilovaly o vytvoření Havlova pozitivního obrazu. Nebránily se ani zveřejňování vyloženě adoračních soudů (například režisér Jan Grossman: „... já jsem přišel na to, že ten Havel je asi skutečně geniální...“).⁹¹

Současně si redakce zřejmě uvědomovala, že se nemůže k představiteli státu chovat jako rakousko-uherský tisk k císaři v dobách monarchie nebo komunistický tisk ke svým diktátorům, a nechtěla si počínat jako totalitní periodikum, které skutečnost zkresluje a fálšuje. Proto byli čtenáři LN seznámeni i s tím, že třeba na tiskové konferenci v Moskvě musel Havel čelit útočné otázce jednoho sovětského komunistického žurnalisty: „Dnes v Československu – řeknu to přímo – ničíte nebo se pokoušíte ničit všechny známky československo-sovětského přátelství...“ Havel: „Odkud to máte?“ Vladimír Sokolov: „ Já jsem to četl v novinách. Měníte názvy ulic, ničíte památníky Lenina. Já to všechno nebudu vypočítávat. Jak se na to díváte, co při tom cítíte?“ Havel: „ Cítím jednu věc – že zřejmě čtete nesprávné noviny. A myslím, že to jde všechno na adresu sovětského tisku, který neinformuje dobře o naší zemi.“ I v této drobné, vlastně bezvýznamné epizodě se LN postavily jednoznačně za Václava Havla. LN pak označily drobnou moskevskou epizodu jako „nekorektní útok“.⁹²

Celkově lze říci, že Lidové noviny představují důležitý pramen pro poznání prezidenta Václava Havla v době jeho prvního mandátu. Plasticky a sugestivně přibližují bouřlivou dobu po pádu komunismu a v počátcích budování demokratických struktur. Jako spolehlivá, detailní a faktograficky nezpochybnitelná kronika oněch časů však sloužit nemohou. Jsou pouze čtivým a poutavým východiskem, od něhož musí politolog i historik udělat další kroky směrem k jiným pramenům (i mediálním: rozhlasovým, televizním...). Teprve potom, při jejich porovnání, bude moci postihnout Havlovy politické činy v jejich šíři, všimnout si nejen toho, co se Havlovi v jeho prezidentské funkci podařilo, ale i jeho menších či větších omylů. Možná právě teď, kdy už máme potřebný časový odstup a stále ještě můžeme hovořit s některými přímými aktéry, je na takovou analýzu správný čas.

⁹¹ Jan Grossman v rozhovoru: „A já jsem přišel na to, že ten Havel je asi skutečně geniální. Taky je to první prezident, který mě honí do práce. Jeho předchůdci mě honili od ní.“ ČERNÝ, Jindřich: Vyzvodorovaná práce, LN č. 3, 13. ledna 1990, s. 5.

⁹² PETRÁNEK, Jan: Deklarace z Moskvy, LN č. 17, 3. března 1990, s. 1.

8. Historický význam Havlova prvního prezidentského mandátu

8.1 Havlova sebereflexe

Když byl Václav Havel 29. prosince 1989 zvolen do funkce prezidenta a když do úřadu 1. ledna 1990 nastoupil, neměl doposud, jak už bylo řečeno, žádné zkušenosti s vysokou politikou. Nikdy nebyl členem politické strany. Stal se sice jedním z hlavních iniciátorů založení politického hnutí Občanské fórum, ale ani zde žádnou formální funkci nevykonával. Přesto byl vnímán jako jedna z ústředních postav. Ostatně byl také vnímán jako hlavní postava sametové revoluce a jeho kandidatura na funkci prezidenta byla lidmi vyžadována. V úvahách z roku 1991 vzpomíná: „Necelý měsíc poté, co byl pro mne tak šokující návrh poprvé vysloven, jsem byl už jednomyslně zvoleným prezidentem své země. Stal jsem se jím tedy věru rychle, věru nečekaně, dalo by se říci, že ze dne na den. Lze říci, že mne do čela státu vynesla revoluce.“

Na začátku svého prezidentského mandátu hovořil Havel o svém prvotním politickém působení jako o jakémsi „zaskoku“. Považoval se za opozičního intelektuála, který v době revoluce a krátce po ní pouze zaskakuje ve funkci prezidenta za demokratického politika, který zde v době revoluce ještě nebyl. Své počátky v úřadu považoval tedy patrně za pouhé dovršení revoluce, jako pokračování toho, co započal. Ačkoliv původně, jak říkal, Havel nezamýšlel ve funkci zůstat další dobu, už i jeho prezidentské plány a vize nasvědčovaly tomu, že bude v červenci znovu kandidovat.

„Své první prezidentské období, krátké, od 29. prosince 1989 do 5. července 1990, jsem skutečně chápal jako veskrze dočasnou službu naší věci, příliš jsem se netrápil otázkou, zda se na takovou funkci hodím či nikoliv, zda mě její výkon těší či nikoliv; byl jsem prostě – v atmosféře obecného nadšení z rychle a elegantně získané svobody – tažen bytím.“

Havel popisuje, jak byl najednou (ve víru doby, ve víru rychlého toku událostí) schopen věcí, které do té doby nedělal – mluvil spatra před velkým počtem lidí,

jednal bez ostychu se šéfy velmocí, oslovoval cizí parlamenty atd. Funkce prezidenta jeho osobnosti v mnohém ohledu pomohla.

Až s odstupem času začal Havel objevovat i skrytá negativa, která nastupující demokracie přinesla a která se v počáteční euforii nejevila tak zřetelně. Začalo být patrné, že demokracie, která v posttotalitním Československu znovu vznikla, je neobyčejně křehká, nestabilní a nezkušená: „Návrat svobody do prostředí veskrze morálně rozloženého vyvolal cosi, co sice zřejmě vyvolat musel, a co se tudíž dalo očekávat, co je však přesto nepoměrně vážnější, než byl kdokoliv s to předvídat, totiž ohromný a téměř oslnivě viditelný výbuch všech možných špatných lidských vlastností.“⁹³ V počátcích demokratického státu se zdálo, že se na politické scéně budou objevovat pouze mravní poslanci a političtí představitelé, svým přesvědčením a chováním podobní Havlovi. Havel příliš spoléhal na to, že bude demokracie imunní vůči velkým excesům a že politický extremismus se sám časem znemožní a zmizí.⁹⁴ Havel byl na rozdíl od Masaryka (zvyklého na tvrdší, rozhodnější jednání, přinejmenším z doby, kdy byl vrchním velitelem legií) člověk mírný a ostýchavý. Nevěděl přesně, kde a jak má stanovit jisté hranice pro demokracii (pokud vůbec lze takové hranice stanovit a mluvit přitom o demokracii). Vytvořit tzv. omezenou suverenitu nechtěl. Tím by vlastně popíral své dosavadní snažení o vytvoření skutečné demokracie.

V počátcích roku 1990 se z policejního státu přebudoval stát demokratický a dosavadní pevné otěže komunistické strany povolily. Začala vznikat společnost, sice svobodná, která si však s touto nově získanou svobodou nevěděla příliš rady. Mnozí si možná v zápalu všeobecné euforie ani neuvědomovali, jak těžké bude znovuobjevenou demokracii vzkřísit a přizpůsobit se jí. Vždyť po více než čtyřiceti letech už někteří zapomněli, jak se v demokracii chovat, a někteří (mladší generace) ji nikdy nezažili. „Nastal čas tvrdé každodenní práce, obnažených rozporů a obnažené různosti zájmů, čas vystřízlivění, čas, kdy musí všichni – a politici především – znovu a jasně dát najevo, oč jim jde.“⁹⁵ Havlova „slabost“ spočívala myslím, hlavně v jedné jeho vlastnosti. Byl příliš vlídný člověk. V počátcích svého

⁹³ HAVEL, Václav. *Letní přemítání*. Praha: Odeon, 1991, s. 94.

⁹⁴ Proto Havel neinicioval zákaz komunistické strany. Měl za to, že o likvidaci KSČ (KSČM) se de facto postarají volební výsledky.

⁹⁵ HAVEL, Václav. *Letní přemítání*. Praha: Odeon, 1991, s. 9.

prezidentování se patrně domníval, že když mravně jedná on, budou mravně jednat i ostatní.

Havel jistě s odstupem času pochopil, že demokracie, na jejíž restrukturalizaci se počátkem roku 1990 podílel, bude muset ujít ještě dlouhou cestu, aby se začala přibližovat takové demokracii, jak ji známe ze Západu. A pochopil, že patrně bude ještě dlouhou dobu přibývat lidí, kteří se chtějí (díky možnostem svobodného režimu) pouze obohatit, nikoliv pomoci ostatním. Už od začátku se začala naplňovat myšlenka, kterou Havel napsal ve své hře ještě dříve, než se stal prezidentem: „Přirozenou nevýhodou demokracie je, že těm, kdo to s ní myslí poctivě, nesmírně svazuje ruce, zatímco těm, kteří ji neberou vážně, umožňuje skoro vše!“⁹⁶

8.2 Havlovy politické výhry a prohry

Co by se asi stalo, kdyby se Havel nakonec rozhodl na prezidentskou funkci nekandidovat, nevzkročit do vrcholné politiky a setrvat u své tvůrčí činnosti? Jak by vypadala situace v první polovině roku 1990, jak by se v Československu vyvíjela demokracie, jak by byl zahraničím přijímán jiný prezident a kdo by to vlastně byl? Petr Pithart, Jiří Dientsbier, Alexander Dubček, či někdo jiný?

Václav Havel nastoupil do prezidentského úřadu v hektické době. Jeho úkolem bylo završit revoluci a přeměnit dosud totalitní stát na stát demokratický – nebo alespoň na stát spolehlivě k demokracii mířící. Havel sám popisoval svůj první prezidentský mandát jako dobu značně chaotickou, napínavou, jako dobu vzrušení, rychlého rozhodování a bezpočtu improvizací.⁹⁷ Byla to doba porevoluční euforie a nadšení, doba, během níž Havel uničil mnoho důležitých, pro vývoj demokracie podstatných kroků. V první polovině roku 1990 však byly učiněny i kroky nekonstruktivní, malicherné. Jak se to patrně v nově budovaných systémech stává, i v Československu se začaly řešit banality, formalistické věci, které neměly s

⁹⁶HAVEL, Václav. *Hry* In *Spisy/2*. Praha: Torst, 1999, Spiklenci, 1971, s. 365.

⁹⁷HAVEL, Václav. *Projevy z let 1990–1992* In *Spisy/6*. Praha: Torst, 1999, (70. hudební slavnosti), s. 229.

„budováním státu“ nic společného. Mám na mysli sáhodlouhé řešení sporu zvaného „pomlčková válka“. Celý spor odstartoval Václav Havel, když prosazoval urychlené vypuštění slova „socialistická“ z názvu republiky.⁹⁸ Neočekával, že se z takovéto banality rozvine skutečný problém. Tímto „problémem“ se zbytečně ztratilo spousta času, který mohl být využit smysluplněji. Spory mezi českou a slovenskou politickou reprezentací Havel neuměl a vlastně ani nemohl zastavit. Téměř dva měsíce trvalo, než přijalo Federální shromáždění definitivní název Česká a Slovenská Federativní Republika.⁹⁹ Byla to praktická ukázka politické malosti.

Dalším sporným (často omílaným a kritizovaným) výstupem Havlovy politiky byla rozsáhlá amnestie, kterou 1. ledna 1990 vyhlásil.¹⁰⁰ Využil tak svého práva daného ústavou Československé socialistické republiky.¹⁰¹ Havel se patrně nedomníval, že svým (vlastně zcela prvním) krokem praktické politiky způsobí tolik rozruchu. Důvodem vyhlášení amnestie byla pro Havla především špatně pracující justice předchozího režimu: „V naší zemi je mnoho vězňů, kteří se sice vážně provinili a jsou za to potrestáni, kteří však museli projít – navzdory dobré vůle některých vyšetřovatelů, soudců a především advokátů – pokleslou justicí, jež zkracovala jejich práva, a musí žít ve věznicích, které se nesnaží probouzet to lepší, co je v každém člověku, ale naopak lidi ponižuje a fyzicky i duševně ničí.“¹⁰²

Havel, sám jako bývalý politický vězeň, patrně cítil jistou solidaritu s uvězněnými a o komunistické justici si nemohl myslet nic dobrého. Amnestie však nebyla

⁹⁸ ... A zároveň jsem se definitivně rozhodl, že co nejdřív udělám to, k čemu jsem se už nějaký čas chystal, totiž že navrhu parlamentu přejmenování státu. HAVEL, Václav. *Prosím stručně* In *Spisy/8*. Praha: Torst, 2007, s. 436.

⁹⁹ 1. března 1990 byl změněn název Slovenské socialistické republiky na Slovenskou republiku, 6. března 1990 byl změněn název České socialistické republiky na Českou republiku, 11. března 1990 Havel zkritizoval návrh pro název společného státu, na kterém se usnesla slovenská vláda a Slovenská národní rada, mezi 27. a 29. březnem 1990 přijalo Federální shromáždění dvojjazyčný název společného státu – český název – Československá federativní republika, slovenský název – Česko-slovenská federatívna republika. Až 19. dubna 1990 došlo ke kompromisu a Federálním shromážděním byl přijat jednotný název Česká a Slovenská Federativní Republika. SUK, Jiří. *Labyrintem revoluce*. Praha: Prostor, 2003, s. 494–495.

¹⁰⁰ Věznice tehdy opustilo přes 23 tisíc lidí z tehdejších 31 tisíc vězňů, tedy zhruba dvě třetiny všech vězňů. ČT24: První krok Václava Havla v úřadu – rozsáhlá amnestie. ČT24. *Česká televize* [online]. 1. 1. 2010. [cit. 2013-04-27]. Dostupné z: <http://www.ceskatelevize.cz/ct24/domaci/76696-prvni-krok-vaclava-havla-v-uradu-rozsahla-amnestie/>

¹⁰¹ Prezident Československé socialistické republiky: má právo udělovat amnestii, promíjet a zmírňovat tresty uložené trestními soudy a nařizovat, aby se soudní trestní řízení nezahajovalo nebo aby se v něm nepokračovalo, a zahlazovat odsouzení.“ Ústava Československé socialistické republiky. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1972.

¹⁰² HAVEL, Václav. *Projevy z let 1990–1992* In *Spisy/6*. Praha: Torst, 1999, (Novoroční projev), s. 18.

směřována pouze na tzv. politické vězně, ale týkala se i lidí odsouzených za násilné činy. Asi ani on sám se naivně nedomníval, že by propuštění trestanci v duchu všeobecného nadšení z převratu přestali páchat zločin, Havel tvrdil, že amnestii uděluje proto, aby odčinil ponižující jednání představitelů totalitního režimu s těmito vězni, kteří se je místo nápravy pokoušeli svým počínáním pouze zastrášovat.¹⁰³

Přesto, že se amnestovaní vězni na celkové kriminalitě podíleli jen o něco málo více, než se na ní podílejí propuštěnci každoročně¹⁰⁴ (celková kriminalita tedy nestoupala nijak rapidně, jak je často chybně interpretováno), veřejnost ji přijala spíše negativně a Havlovi byla vytýkána. Amnestie se sice stala aktem svobody a demokracie, otázkou však zůstává, zda měla být provedena tak rozsáhle. O velkorysosti amnestie si byl Havel dobře vědom.¹⁰⁵

Václav Havel nikdy neprosazoval radikální zúčtování s přísluhovači komunistického režimu. I s SSSR toužil mít přátelské a mírové vztahy, založené na vzájemném ekonomickém obchodu.¹⁰⁶ Soudy sice začaly procesy s představiteli komunistického režimu. Byl Havel se svými postoji a jakousi tolerancí k předchozímu režimu příliš snášenlivý?¹⁰⁷ „Po převzetí úřadu Václav Havel prohlásil, že není čas na nenávist a pomstu, což po více jak čtyřiceti letech šikanování a několikaletém uvěznění není jen otázkou tolerance, ale téměř nadlidskou schopností odpuštění. Navíc je to i projevem státnické moudrosti a náznakem, že Havel je pevně rozhodnut nad politikou zůstat.“¹⁰⁸

¹⁰³ HAVEL, Václav. *Projevy z let 1990–1992* In Spisy/6. Praha: Torst, 1999, (Novoroční projev), s. 18.

¹⁰⁴ HAVEL, Václav. *Prosím stručně* In Spisy/8. Praha: Torst, 2007, s. 404.

¹⁰⁵ Ibid.

¹⁰⁶ HAVEL, Václav a Michael ŽANTOVSKÝ. Tisková konference s prezidentem Václavem Havlem. In: *Archiv knihovny Václava Havla* [online]. 29. 1. 1990 [cit. 2013-04-28]. Dostupné z: http://archive.vaclavhavel-library.org/kvh_search/?mainBody=itemDetail&docId=11670&searchResultViewType=&q=Tiskov%C3%A1%20konference%20s%20V%C3%A1clavem%20Havlem&language=cs&searchType=&viewType=.

¹⁰⁷ Komunistická strana nebyla nikdy zrušena.

¹⁰⁸ NEBESKÝ, Aleš. Kdo je Václav Havel. *Archiv knihovny Václava Havla: Hlasy Čechů a Slováků v Austrálii* [online]. 18. 1. 1990 [cit. 2013-04-28]. Dostupné z: http://archive.vaclavhavel-library.org/kvh_search/?mainBody=itemDetail&docId=21425&searchResultViewType=&q=Hlasy%20%C4%8Cech%C5%AF%20a%20Slov%C3%A1k%C5%AF%20v%20Austr%C3%A1lii&language=cs&searchType=&viewType=.

I přes svou „nadlidskou schopnost odpouštět“ však Havel věděl, že v našem vědomí musí být křivdy, kterých se komunistická strana dopustila zachovány: „Nesmíme zapomenout na nikoho z těch, kteří byli utýráni, umučeni, popraveni. Nesmíme zapomenout na nikoho z těch, kdo dokázali totalitě vzdorovat. A nesmíme zapomenout ani na nikoho z těch, kdo ty právě jmenované týrali a zabíjeli.“¹⁰⁹

¹⁰⁹ HAVEL, Václav. *Projevy z let 1990–1992* In *Spisy/6*. Praha: Torst, 1999, (Staroměstské náměstí), s. 74.

9. Závěr

I když první funkční období Václava Havla bylo dosti dramatickou etapou plnou velkých změn (ať už těch promyšlených, tak těch zbrklých), jedno je podle mého názoru jisté. Právě Havel byl tou osobou, která se měla stát prezidentem, která měla započít obnovu demokracie a probudit národní sebevědomí. Byl to on, kdo po dlouhých letech předstírání národu otevřeně řekl, že „naše země nevzkvétá“ a že bude ještě potřeba učinit mnoho kroků k vybudování demokracie. Byl to právě Havel, který dovedl zemi k prvním svobodným volbám po více než čtyřiceti letech a zařídil postupný odchod sovětských vojsk z Československa.

S odstupem téměř pětadvaceti let je možné říci, že Havel ve svém prvním prezidentském mandátu učinil i kroky, které můžeme považovat za rozporuplné či do jisté míry marginální (již zmíněná amnestie, nebo urychlená výměna uniforem hradní stráže,...). Podle mého názoru však měla téměř všechna jeho rozhodnutí v porevoluční, hektické době svůj význam. I když se Havel jako politický „nováček“ musel některé zásadní věci – důležité pro výkon prezidentské funkce – učit od začátku, v jiných naopak vynikal okamžitě (jeho psaný i mluvený projev).

Nový představitel demokracie se snažil o neformálnost, jež se teprve později proměnila v oficiální protokol, ale pokud někdo toto období měl úspěšně překlenout, byl to právě on se svým vysokým morálním kreditem u nás i v zahraničí. Václav Havel byl osobností, uznávanou celým demokratickým světem. Díky němu Československo (později Česká republika) rychleji získalo respekt, přestože v něm v mnoha oblastech ještě dlouho doznávaly důsledky totality.

Myslím tedy, že se naplnila prorocká slova spisovatele Jaroslava Foglara, který na otázku, komu by dal „svůj hlas při volbě prezidenta“, odpověděl na konci roku 1989 takto: „Samozřejmě panu Václavu Havlovi. Je to nejschopnější a nejnadanější člověk pro dnešní dobu.“¹¹⁰

¹¹⁰ Mladá fronta (moravské vydání), 21. 12. 1989, s. 5.

10. Použitá literatura a zdroje

Ústava Československé socialistické republiky. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1972.

Oddělení propagandy a agitace ÚV KSČ, Ústav marxismu-leninismu ÚV KSČ. *Ve jménu socialismu a šťastného života proti rozvratníkům a samozvancům*. Praha: Svoboda, 1977.

Lidové noviny 1990

Mladá fronta (moravské vydání) 1989

ČAPEK, Karel. *Čtení o T. G. Masarykovi*. Praha: Melantrich, 1969. 203 s.

GJURIČOVÁ, Adéla, KOPEČEK, Michal. (ed.). *Kapitoly z dějin české demokracie po roce 1989*. 1. vyd. Praha: Paseka, 2008. 324 s. ISBN: 978-80-7185-876-8.

HANZEL, Vladimír. *Zrychlený tep dějin*. 1. vyd. Praha: OK CENTRUM, 1991. 512 s. ISBN: 80-90027-2-4.

HAVEL, Václav. *Hry In Spisy/2*. 1. vyd. Praha: Torst, 1999. 1043 s. ISBN: 80-7215-088-X.

HAVEL, Václav. *Letní přemítání*. 1. vyd. Praha: Odeon, 1991. 118 s. ISBN: 80-207-0330-6.

HAVEL, Václav. *Projevy z let 1990-1992 In Spisy/6*. 1. vyd. Praha: Torst, 1999. 769 s. ISBN: 80-7215-092-8.

HAVEL, Václav. *Prosím stručně In Spisy/8*. 1. vyd. Praha: Torst, 2007. 805 s. ISBN: 978-80-7215-320-6.

HOLUBEC, Petr a kolektiv pracovníků ČTK. *Kronika sametové revoluce*. Praha: Československá tisková kancelář, 1989. 47 s. ISBN: 80-7046-033-4.

HOLUBEC, Petr a kolektiv pracovníků ČTK. *Kronika sametové revoluce II*. Praha: Československá tisková kancelář, 1989. 47 s. ISBN: 80-7046-033-4.

NERUDA, Jan. *Mezi křeny, Kde domov můj*, varianty a parafráze. Praha: Paseka, 2004. 136 s. ISBN: 80-7185-681-9.

PECKA, Jindřich a kol. *Sovětská armáda v Československu 1968-1991*. 1. vyd. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1996. 231 s. ISBN: 80-85270-54-4.

PREČAN, Vilém (ed.). *Praha – Washington – Praha, Depeše velvyslanectví USA v Československu v listopadu a prosinci 1989*. 1. vyd. Praha: Knihovna Václava Havla, 2004. 364 + 359 + 6 + 6 s. ISBN: 80-903518-0-8.

SUK, Jiří. *Labyrintem revoluce: Aktéři, zápletky a křižovatky jedné politické krize*. 1. vyd. Praha: Prostor, 2003. 508 s. ISBN: 80-7260-099-0.

TŮMA, Miroslav, Josef JANOŠEC, Josef PROCHÁZKA. *Obranná politika Československé a České republiky (1989–2009)*. 1. vyd. Praha: Ministerstvo obrany ČR, 2009. 231 s. ISBN: 978-80-7278-522-3.

Internetové zdroje

Archiv knihovny Václava Havla: Dokumentační centrum. [online]. [cit. 2013-04-28]. Dostupné z: http://archive.vaclavhavel-library.org/kvh_search/

Ústav pro studium totalitních režimů: Denní situační zprávy. [online]. [cit. 2013-04-27]. Dostupné z: <http://www.ustrcr.cz/cs/denni-situacni-zpravy>

Česká televize: ČT24. [online]. [cit. 2013-04-27]. Dostupné z: <http://www.ceskatelevize.cz/ct24>